

V I T A
S. C L E M E N T I S

EPISCOPI BULGARORUM.

G R A E C E.

EDIDIT

FRANCISCUS MIKLOSICH

PHIL. ET JUR. DOCTOR.

VINDOBONAE,

APUD FRIDERICUM BECK, UNIVERSITATIS BIBLIOPOLAM.

1847.

96. 12.

MANIBUS KOPITARI

GRATUS DISCIPULI ANIMUS.

Praefatio.

I.

Fragmentum vitae S. Clementis, Episcopi Bulgarorum, graece et latine edidit e codice chartaceo bibliothecae vaticanae 1409 fol. 348 et seqq. Leo Allatius in libro: „In Roberti Creyghtoni apparatus, versionem et notas ad historiam concilii florentini scriptum a Sylvestro Syropulo exercitationes. Romae. 1665. 4. I. 259.“ cuius partem latine repetiit Josephus Simon Assemanus in Kalendaris ecclesiae universae. III. 147 — 149. Tota vita edita est graece in libro rarissimo, excuso Moschopoli, anno 1741. 4. pag. 13 — 37, et in alio aequae raro: *Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου περί συστάσεως τοῦ σεβασμίου οἴκου τῆς ἐν Κωνσταντίνου πόλει ζωοδόχου πηγῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὑπερφυῶς τελεσθέντων θαυμάτων, καὶ ὁ βίος τοῦ ἐν ἀγίοις Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων, συγγραφείς παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Κυρίου Θεοφυλάκτου νῦν πρώτον ἐκδοθέντα ἐπιστάσιᾳ Ἀμβροσίᾳ ἱερομονάχου τοῦ Παμπέρεως.* (Viennae) αωβ' (1802) 8. pag. 101 et seqq. Teste Anthimo Gaza, ecclesiae graecae, quae est Viennae, parcho Pampereus, Macedo, professor in Valachia, edidit hunc librum e codice monasterii S. Naum ad lacum Achridanum in Macedonia. Anonymus eum in linguam recentiorum Graecorum versum edidit Lipsiae. 1805. 8. sub titulo: *Οὐρανοῦ κρίσις ἧτοι θαῦμα φορικτὸν καὶ ἐξαίσιον τοῦ θαυματουργικωτάτου θείου Σπυρίδωνος, δι' οὗ τὰς βουλὰς τῶν παρανόμων παπιστῶν ἐματαιώσε, μὴ συγχω-*

ρήσας αὐτοῖς, νὰ ἐγείρουν ἀλτάριον ἥτοι θυσιαστήριον μέσα εἰς τὸν ἐν τῇ Κερκύρα ἁγίον του ναὸν, συντεθεὶν μετὰ καὶ ἱερᾶς καὶ ἐπινικίου ἀκολουθίας εἰς αὐτὸ παρὰ ζηλωτοῦ τινος ἀδελφοῦ· σὺν τούτῳ δὲ καὶ ὁ θεοφεγγὴς βίος τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντος τοῦ Βουλγαροκήρυκος καὶ ὁμολογητοῦ ἐκδίδεται ἐτέρα κρίσις οὐρανοῦ, καὶ οὗτος ὢν κατὰ τῶν καινοτόμων παπιστῶν, συντεθεὶς μὲν ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, μετενεχθεὶς δὲ παρ' ἡμῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν διάλεκτον χάριν τῶν ἀπλουστέρων λαῶν διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐλπιζομένην κοινὴν ὠφελειαν, ὢν ἐνεκα νῦν δεύτερον πλήρης ἐκδίδεται, ἅτε κολοβωθεὶς τὰ καίρια παρὰ τινος ὑπρότερον ἐκ Βενετίας τυπωθεὶς. pag. 84 et seqq. Editionem venetam, quam interpres mutilatam esse dicit, videre nobis non contigit.

II.

Praeter codicem bibliothecae vaticanae, fragmentum hujus vitae continentem, cujus apographo nobis in hac editione uti licuit, et eum, quo ad vitam integram emittendam usus est Pampereus, quique servabatur in monasterio S. Naum ad lacum Achridanum, hodie in Macedonia extare duos libros manu exaratos integram vitam completentes accepimus e Victore Grigorović, literarum slavicarum professore in universitate Kasanensi. Fragmentum vaticanum cui est impositus titulus: „Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος ἐπισκόπου Βουλγάρων“*), incipit: Ἦν γὰρ ὁ Βορίσης οὗτος κ. τ. λ. c. 4. et desinit: ταῦτα τοίνυν συνεγνωκῶς μηχανᾶται καὶ πρὸς τοῦτο. c. 22. omissis 1) e c. 10: ἐγὼ μὲν ἑμαυτοῦ πολὺν usque ad σφαλόμενον. 2) e c. 15: τῷ δὲ ἦν παῖς usque ad τῷ πατρί; καλὰ γε ταῦτα usque ad ἡξίωσα et υἱὸν πενθοῦντος us-

*) Editiones Moschopolitana et Viennensis in titulis S. Clementem archiepiscopum dicunt: nos cum fragmento vaticano episcopum fuisse censemus propter capita 20 et 23 vitae pag. 26 et 28 et propter locum codicis Assemaniani, quem infra adferemus.

que ad *χαρίσται κύριος*. 3) cc. 16, 17 integra usque ad *ἀρχέτυπον προετίθετο* in c. 18. 4) e c. 19: initium usque ad *πιστεύοντες*. Cetera, quae desunt, minoris momenti videbantur.

Menda verborum sententiam turbantia correximus ubi medela erat certa; soloeismos vero, qui non pauci, reperiuntur, tollere supersedimus.

III.

Sanctum Theophylactum, Justinianae primae totiusque Bulgariae archiepiscopum, hanc vitam Sancti Clementis scripsisse concedere non poterit is, qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse supremum. Adde e c. 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe qui narret: Omnia ad ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris (*τοῖς Βουλγάροις ἡμῖν*) tradidit, cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar, hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit (Baronius ad annum 1071). Scriptam esse hanc vitam tempore, quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29: Sancte pastor serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum afflictio in propinquo, nec est, qui adjuvet, cum scythicus gladius bulgarico sanguine inebriatus est. Auctor hic loqui videtur de Hungaris, qui annis 934, 943, 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant: illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiae byzantinae notum est. (Safarik, *Slowanské starožitnosti*, 594). Vitam igitur scripsit Bulgarus saeculo decimo, nomen vero sancti Theophylacti additum esse videtur, quo major fides et auctoritas narrationi conciliaretur. Dobrovio quidem (Cyrill und Method, 10) auctor noster neque Clementis neque Theophylacti videtur fuisse aequalis: cum vero is nullas sententiae suae causas adferat, nos potius cum *κριτικῶτάτῃ*

ρήσας αὐτοῖς, νὰ ἐγείρουν ἀλτάριον ἥτοι θυσιαστήριον μέσα εἰς τὸν ἐν τῇ Κερκύρα ἁγίον του ναὸν, συντεθέν μετὰ καὶ ἱερᾶς καὶ ἐπινικίου ἀκολουθίας εἰς αὐτὸ παρὰ ξηλωτοῦ τινος ἀδελφοῦ· σὺν τούτῳ δὲ καὶ ὁ θεοφεγγής βίος τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντος τοῦ Βουλγαροκήρυκος καὶ ὁμολογητοῦ ἐκδίδεται ἐτέρα κρίσις οὐρανοῦ, καὶ οὗτος ὢν κατὰ τῶν καινοτόμων παπιστῶν, συντεθεὶς μὲν ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, μετενεχθεὶς δὲ παρ' ἡμῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν διάλεκτον χάριν τῶν ἀπλουστέρων λαῶν διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐπιζομένην κοινὴν ὠφελειαν, ὢν ἔνεκα νῦν δεῦτερον πλήρης ἐκδίδεται, ἅτε κολοβωθεὶς τὰ καίρια παρὰ τινος ὁπρότερον ἐκ Βενετίας τυπωθεὶς. pag. 84 et seqq. Editionem venetam, quam interpres mutilatam esse dicit, videre nobis non contigit.

II.

Praeter codicem bibliothecae vaticanae, fragmentum hujus vitae continentem, cujus apographo nobis in hac editione uti licuit, et eum, quo ad vitam integram emittendam usus est Pampereus, quique servabatur in monasterio S. Naum ad lacum Achridanum, hodieum in Macedonia extare duos libros manu exaratos integram vitam completentes accepimus e Victore Grigorovič, literarum slavicarum professore in universitate Kasanensi. Fragmentum vaticanum cui est impositus titulus: „Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος ἐπισκόπου Βουλγάρων“*), incipit: Ἦν γὰρ ὁ Βορίσης οὗτος κ. τ. λ. c. 4. et desinit: ταῦτα τοίνυν συνεγνωκῶς μηχανᾶται καὶ πρὸς τοῦτο. c. 22. omissis 1) e c. 10: ἐγὼ μὲν ἐμμαντοῦ πολὺν usque ad σφαλόμενον. 2) e c. 15: τῷ δὲ ἦν παῖς usque ad τῷ πατρί; καλὰ γε ταῦτα usque ad ἡξίωσα et υἱὸν πενθοῦντος us-

*) Editiones Moschopolitana et Vieunensis in titulis S. Clementem archiepiscopum dicunt: nos cum fragmento vaticano episcopum fuisse censemus propter capita 20 et 23 vitae pag. 26 et 28 et propter locum codicis Assemaniani, quem infra adferemus.

que ad χαρίσται κύριος. 3) cc. 16, 17 integra usque ad ἀρχέτυπον προτίθετο in c. 18.4) e c. 19: initium usque ad πιστεύοντες. Cetera, quae desunt, minoris momenti videbantur.

Menda verborum sententiam turbantia correximus ubi medela erat certa; soloeismos vero, qui non pauci, reperiuntur, tollere supersedimus.

III.

Sanctum Theophylactum, Justinianae primae totiusque Bulgariae archiepiscopum, hanc vitam Sancti Clementis scripsisse concedere non poterit is, qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse supremum. Adde e c. 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe qui narret: Omnia ad ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris (τοῖς Βουλγάροις ἡμῖν) tradidit, cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar, hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit (Baronius ad annum 1071). Scriptam esse hanc vitam tempore, quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29: Sancte pastor serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum afflictio in propinquo, nec est, qui adjuvet, cum scythicus gladius bulgarico sanguine inebriatus est. Auctor hic loqui videtur de Hungaris, qui annis 934, 943, 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant: illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiae byzantinae notum est. (Safařjk, Slowanské starožitnosti, 594). Vitam igitur scripsit Bulgarus saeculo decimo, nomen vero sancti Theophylacti additum esse videtur, quo major fides et auctoritas narrationi conciliaretur. Dobrovio quidem (Cyrill und Method, 10) auctor noster neque Clementis neque Theophylacti videtur fuisse aequalis: cum vero is nullas sententiae suae causas adferat, nos potius cum χρητικωτάτῃ

Friderico Blumberger (*Jahrbücher der Literatur* 26. p. 214) statuemus, revera quemdam e Clementis discipulis vitam magistri scripsisse (Vide c. 18 pag. 24). Eidem Theophylacto tribuitur vita fratrum Cyrilli et Methodii, quae, hucusque ignota harum rerum peritis, graece extare dicitur in monasterio Chilendarensi et in reliquis montis Atho coenobiis, quamque Dionysius Popović, Episcopus Budensis, Slaveno-serbice, id est, neque slovenice, neque serbice, sed dialecto macaronica versam typis excubendam curavit.

IV.

Ad historiam illustrandam vita, quam emittimus, usi sunt praeter Leonem Allatium in libro supra memorato: In Roberti Creyghtoni apparatus etc. et J. S. Assemanum in *Kalendaris ecclesiae universae* III. 147 — 149. Jos. Dobrovius in opere *Cyrill und Method. Prag. 1823. pag. 9 et seqq.* J. P. Šafařík in: *Slowanské Starožitnosti Praeae 1847.* Fridericus Blumberger in: *Jahrbücher der Literatur* 26. pag. 211 — 235, 37. pag. 41 — 75 et A. Neander in: *Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche.* Berlin IV. 689 — 692.

V.

Quum editio moschopolitana, quam cum versione neo-graeca nobis concredidit Reverendissimus et Doctissimus Platon Atanacković, episcopus Budensis, plurima contineat ad historiam ecclesiasticam Slavorum pertinentia, operae pretium erit, singula libri rarissimi capita hic enumerare:

Ἀκολουθία τῶν ἁγίων πεντεκαίδεκα ἱερομαρτύρων τῶν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου μαρτυρησάντων ἐν Τιβερίου-πόλει τῇ κοινῶς ἐπικαλουμένῃ Στρουμνίτῃ. Νεωστὶ καινῶ τύπῳ ἐκδομένη δαπάνη μὲν τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ναοῦ τοῦ θαυματουργοῦ. Διορθώσει δὲ τοῦ λογιστάτου Κυρίου Μιχαήλ τοῦ Γκόρας. Καὶ ἀφιε-

ρωθείσα παρ' αὐτοῦ τῷ μακαριωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρειδῶν Κυρίῳ Ἰωσάφ. Ἐν Μοσχοπόλει. Παρὰ Γρηγορίῳ Ἱερομονάχῳ τῷ Κωνσταντινίδῃ. 1741. 4.

1. Μηνὶ Νοεμβρίῳ κη τῶν ἁγίων πεντεκαίδεκα ἱερομαρτύρων τῶν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου μαρτυρησάντων ἐν Τιβερίου πόλει. Martyrum nomina habes pag. 11. Τιμόθεος, Κομάσιος, Θωμᾶς, Εὐσέβιος, Σέργιος, Δανιήλ, Σωκράτης, Χαρίτων, Βασίλειος, δύο Θεόδωροι, Πέτρος, Νικηφόρος, Ἱερόθεος καὶ Ἰωάννης. Confer cum his Theophylacti Bulgariae Archiepiscopi opera omnia. Venetiis 1758. III. 490 et corrige B. Kopitarium in prolegomenis codici Remensi praemissis XIV. Martyres memorantem.

2. Τῇ κβ τοῦ μαΐου μηνὸς ψάλλομεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Βλαδιμήρου καὶ θαυματουργοῦ. (Paginam 35 male excipit pag. 5 usque ad pag. 26, quam sequitur p. 51 usque ad paginam 72). S. Vladimirus male desiderabat Pejačević pag. 109 Historiae Serviae. Colocae. 1799. fol. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ κβ μαΐου μηνὸς μνήμη τοῦ ἁγίου ἐνδόξου βασιλέως σημειοφόρου, μεγαλομάρτυρος, ἰσαποστόλου, μυροβλύτου Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου καὶ θαυματουργοῦ.

3. Μηνὶ Ἰουνίῳ β μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἐράσμου τοῦ ἐν τῇ Ἀχρίδι.

4. Μηνὶ Ἰουνίῳ κ μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ ἐν τῷ Λιβανίσκῳ Διαβόλεως κειμένου.

5. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ὁσιομάρτυρος Νικοδήμου τοῦ μαρτυρήσαντος ἐν τῇ πόλει Βελεγράδων κατὰ τὸ αψθ ἔτος Ἰουλίῳ ι, ποιηθείσα παρὰ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Γρηγορίου Μοσχοπολίτου.

6. Μηνὶ Ἰουλίῳ ιζ ἀκολουθία τῶν ἁγίων ἐπταρίθμων (quorum nomina: Κύριλλος, Μεθόδιος, Σάββας, Ναοῦμ, Γοράσδος, Κλήμης, Ἀγγελάριος) ποιηθείσα παρὰ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Γρηγορίου Μοσχοπολίτου.

7. Μηνὶ Νοεμβρίῳ κε μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Ἀχρειδῶν. pag. 13. Μηνὶ

Ἰουλίῳ καὶ μνήμην τελοῦμεν τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλή-
μεντος Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας. pap. 41. Vides continere
libellum officia propria Bulgariae septem.

VI.

Ut etiam linguae graece imperiti aliquem e nostra edi-
tione capere possint fructum, nos omnia, quae ad historiam
spectare videbantur, ad verbum latine versa addimus.

Methodius, qui Panonum (Πανόνων) eparchiam or-
navit, archiepiscopus Moravi (Μωράβου) creatus et Cyril-
lus, multus in exteriori philosophia sed major in inte-
riori, satis quidem pollebant oratione didactica, quae
graeco sermone profertur, multosque trahebat hujus sa-
pientiae catena: cum autem Slovenorum (Σθλοβενῶν) gens
sive Bulgarorum (Βουλγάρων) non intelligeret libros grae-
ce conscriptos, damnum hoc maximum reputabant Sancti,
et facem scripturarum caliginosae Bulgarorum regioni non
accendi inconsolabilis doloris faciebant materiam: con-
turbati erant, ferre non poterant, vitam abdicabant. Quid
tandem faciunt? Ad Paracletum respiciunt, cujus primum
donum linguae et sermonis auxilium, et ab illo gratiam
petunt literas inveniendi asperitati Bulgarorum linguae
respondentes, ut possint sacras scripturas ad linguam
hujus gentis interpretatione transferre. Et revera jejuno
intenso et orationi constanti, corporis macerationi et
animi contritioni et humiliationi cum se dedissent, cupi-
tum consequuntur. Nacti igitur hanc gratiam excogitant
slovenicas literas et divinitus inspiratas scripturas e grae-
ca lingua in bulgaricam vertunt et magna cum diligentia
acutioribus discipulis tradunt sacras doctrinas. Non pauci
ex eorum doctrinae fonte biberunt, quorum praecipui
sunt et chori coryphaei: Gorasdus et Clemens et Naum
et Angelarius et Sabbas. Cumque etiam Paulum nossent
cum Apostolis evangelium communicasse, currunt et ipsi

Romam, beato Papae opus interpretationis scripturarum ostensum: nec incassum cucurere. Nam qui eo tempore apostolicam ornabat sedem Adrianus, audito illorum adventu laetatus est gaudio magno valde: e longinquo tonitru Sanctorum famae percussus cupiebat et fulmen videre gratiae, quae in illis erat. Et accepto secum omni sacerdotio cum praesenti tunc apud illum archisacerdotio exiit in Sanctorum occursum, crucis signum, ut mos est, praelatum habens, faciumque luminibus significans et gaudii serenitatem et hospitem adventantium splendorem, quos glorificans in Sanctis glorificatus Dominus miracula multa patrari ab illis tempore introitus largitus est: opus ostenditur Papae, qui scripturarum versionem, apostolicum fructum, inspiciens non cepit se prae gaudio; beatos praedicabat viros omnigenis nominibus vocabat, patres, desideratissimos filios, gaudium suum, coronam fidei, gloriae et decoris ecclesiae diadema. Libros versos divino altari imponit, quasi donum offerens Deo. Tum eorum, qui Sanctos comitabantur, slovenicarumque literarum idoneam peritiam habebant, partim ad presbyterorum, partim ad diaconorum aut subdiaconorum gradum evehit. Ipsum autem Methodium, etsi multum refugientem, Episcopum Moravi Panoniae (*Μοράβου τῆς Πανονίας*) consecrat, impium iudicans, carere nomine eum, qui re dignus sit inventus. Cyrillus autem, revera philosophus, quem magnus Archiereus in sancta sanctorum sibi adlegerat, praesciens finem suum, monachorum habitum induit. Postquam in coelum demigravit, corpus ejus hymnis a divino Papa et a Clero omni honoratum sepultum est in templo S. Clementis, Clementis illius, qui Apostolorum coryphaeo Petro convixit et Christi sapientiae hellenicam uti dominae servam subjecit. Simul ac quis ad Cyrilli feretrum accessit aut nomen invocavit hujus *Θεοφύρου* Patris, doloris discessus mensuram fidem inveniebat, unde multus in Romanorum ore Cyrillus erat et magis etiam in eorum mentibus. Atque Cyrillo quidem talis mors, et talis honor

a divinissimo Papa et a Deo contigit: Methodius vero, laborum et viarum socio amisso, cum jam tempus esset, eum illius regionis episcopatum aspicere, in viam cum discipulis se dedit. Ibi non solum tunc temporis ducem Moravi Rasislavum (*ἄρχοντι Μοράβου 'Ρασισθλάβω*) quotidie hortabatur, divinisque praeceptis informabat mentem, sed etiam Panoniae universae imperantem, cui Cotzeles (*Κοτζέλης*) nomen erat, instituebat et monebat, ut timori Domini adhaereret. Quin etiam Bulgarorum ducem Borisen, (*Βορίσην*) tempore Romanorum Imperatoris Michaël regnantem, quem magnus Methodius jam olim filium suum fecerat, et suae (i. e. graecae) linguae omnino pulchrae affixerat, tunc sermonis beneficiis indesinenter donans captabat: erat enim Borises hic ingenii dextri et boni capacis, sub quo Bulgarorum gens christianizare coeperat, quando sancti hi, Cyrillus inquam et Methodius, multitudinem credentium videntes literas excogitarunt, uti supra diximus, et scripturarum in linguam bulgaricam versionem fecerunt, ut nati filii Dei divinum cibum haberent; sic scythico errore Bulgarorum gens liberata Christum cognovit, sero quidem et circa undecimam aut duodecimam vineam divinam ingressa vocantis gratia. Anno enim sexies millesimo trecentesimo septuagesimo septimo a mundi creatione (i. e. octingentesimo sexagesimo nono a Christo nato) hujus gentis vocatio facta est. Non cessabat magnus Methodius omnem adhortationem ducibus administrare, quos ad vitam honestam dirigebat, quibusque ecclesiae non adulteratum dogma tradebat. Erant enim et tunc, qui id adulterarent et dimoverent terminos, quos patres nostri divinae ecclesiae posuerant, et multorum animae damno afficiebantur a Francis*) invecta corruptela; qui Filium genitum e Patre et Spi

842-67

869 (sic)

*) E korměaja kniga c. 95. notum est, Graecos olim credidisse, Carolum Magnum, quamvis Christi legem observantem, presbyteros adduxisse Romam, Apollinaris, Macedonii, Severi, Dioscuri, Origenis et Eutychis haeresibus imbutos et contententes, e patre et filio procedere Spiritum Sanctum.

ritum sanctum a Filio procedere contendebant, quorum ratiocinationes Sanctus partim e Domini verbis, partim e vocibus patrum evertit. Et multos capiebat in obedientiam Christi. Tum etiam Sphendoplicum (Σφεντόπλικον)*, qui post Rasislavum imperabat Moravo, circumvenientes dolo, barbarum hominem et pulchri ignarum, totum sui dogmatis fecerunt. Et quo modo ille, mancipium voluptatum muliebrium, non illis potius tradat mentem suam, quam Methodio, omnis voluptatis amaritudinem, ut animis perniciosam, notanti? Quod enim Eunomius, qui Anomoeorum coepit haeresin, (vide Fabricium Bibl. gr. VIII. 248. Schröckh, Kirchengeschichte VI. 127. Walch, Entwurf einer vollständigen Historie der Ketzereien II. 640.) invenit, ut discipulos attraheret plures, idem etiam Francorum gens demens excogitavit, peccantibus nempe ad omnia indulgere. Ab his Sphendoplicus corruptus, omnia ei permittentibus, ad Methodii verba minime animum advertibat, imo ut erga inimicum se gerebat. Quid non dicebat hilare, quid non minabatur terribile Magnus duci? Tum Methodius principi praedixit suum finem post tres futurum dies, frequentium adhortationum hanc praedictionem confirmationem, uti ego judico, faciens; si enim praedictio exitum nacta prophetam eum faciebat, cui futurorum praevisio spiritu data sit, manifestum erat, etiam dogma, quod docebat, spirituale et a Deo inspiratum esse. Convocatos discipulos ultimis verbis consolatur et confirmat et spiritum stipantibus eum angelis tradit, postquam quatuor et viginti annos episcopatum ornavit, in labore et aerumna non solum suam sed etiam aliorum salutem operatus: non enim sua spectabat, sed populi, ut salvaretur. Ostendit hoc etiam multitudo presbyterorum, quos moriens ducentos dioecesi suae ecclesiae reliquit. Horum vero primas tenebat Gorasduus, quem jam supra

*) Slovenice: CEATONAZKZ i. e. Svätoplk. Fragmentum vaticanum habet Σφεντόπλικος.

praecipuis Methodii discipulis adnumeravimus, qui ab ipso Sancto, finis sui conscio, Archiepiscopus Moravi renunciatus est. Sed non tulit audacissima haereticorum multitudo, Methodium habere post mortem vivum propugnatorem, venite, dicens, Goras dum opprimamus; si enim hunc vivere sineremus, revivisceret nobis Methodius. Hunc ergo ab episcopatu remonent, et Vichnicum (*Βιχνίκον*)* quemdam, haereseos mero inebriatum aliosque inebriantem, in sedem episcopalem evehunt, aut potius sedem per hunc devehunt. Caput tollit haeresis, et in orthodoxam multitudinem Methodii discipulorum superbit: in fideles insurgit, cur, dicens, Methodii verbis mortuis adhaerere mavultis, quam ad viventem archiepiscopum accedere et confiteri e Patre Filium genitum, e Filio Spiritum procedere? Vichnici factio tumultuari et omnia miscere coepit, et parum abfuit, quin manus consererent cum orthodoxis, linguae fessae vim adjungentes sociam. Tandem ad ultimum venere refugium suum, ad sordidum Sphendoplicum, et calumniantur orthodoxos, ut novis rebus studentes. Sphendoplicus convocatis Methodianis, quid, inquit, hoc schisma apud vos agitur, et quotidie hostiliter congregimini? Nonne omnes fratres estis? Hi vero, quasi ore usi Gorasdo et Clemente, oporteret de his dicunt, multa facere verba, non enim de minimis periculum imminet, sed de dogmate ecclesiastico et de beata trinitate. Sancti simplici oratione illius interrogationi respondent: Princeps autem pauca intellexit dictorum, erat enim ad intelligendas res divinas stolidissimus, non solum quia educatus

*) Germanis Wiching, homo turbulentus et ambitiosus, ipsique Bavariae invidus. Nam cum a. 891 Arnulpho se insinuasset pro Cancellario, isque eum creasset episcopum Passaviensem, a. 899 dejectus est ex illa sede a Salsburgensi episcopo. De eo chronicon Passaviense editum ab Adrian in Mittheilungen aus Handschriften und seltenen Drucken. Frankfurt a. M. 1836 8. pag. 17. Vichingus 878: Der war ein weltgescheiter Herr, Das Evangelium den Mohren predigt er, Wird Bischof mehr durch Gewalt als Einhelligkeit. Corrige annum et pro Mohren pone Maehren.

erat barbare, et, ut paucis dicam, brutorum more, sed etiam quia mens ejus a spurca voluptate erat abrepta, uti supra dictum est. Tale igitur orthodoxis responsum dedit: Ego quidem magnæ imperitiæ mihi sum conscius et simplex sum quoad dogmatica: quid enim nisi illiteratus? Christianismum tamen mihi vindico et vindicabo. Cum igitur ambiguitates, quas vos excitatis, solvere non possim verbis, neque discernere ab orthodoxo mendacem magistrum, judicabo vobis etiam de dogmate pronuncians uti de aliis rebus pronunciare consuevi: qui hic apparens primus juraverit, se recte et orthodoxe credere, hunc circa res majores fidei non errare judicabo, huic etiam ecclesiam tradam. Franci igitur, promptissimi ad jusjurandum, neque finem sententiæ principis expectantes juraverunt et statuerunt cacodoxiam suam, insipidae sententiæ finem imponentes consentaneum. Talibus iudicibus haeresis de orthodoxia palmam tulit et omnem obtinuit potestatem diripiendi Christi veros servos et fidei custodes; si enim quis, inquit (Sphendoplicus), deprehensus fuerit non credens secundum Francorum doctrinam, illis tradatur tractandus pro lubitu. Quae oratio enarret, quae malitia nacta potestatem fecerit! Illi cogeant consentire pravo dogmati, hi patrum fidem praetendebant; illi omnia facere, hi omnia pati parati erant. Minime vero pauci erant, sed, ut antea diximus, ad ducentos numerabantur de altari; qui vero docendi habebant ordinem, ut Gorasduß ille, cujus saepe meminimus, quem e Moravo oriundum et utriusque linguae slovenicae et graecae peritissimum virtus Methodii ad sedem episcopalem evexit, idemque presbyter Clemens, vir facundissimus, et Laurentius et Naum et Angelarius: hos et alios praeclaros ferro vinctos in carceres condiderunt. Deus vero consolatus est Sanctos tremefaciens terram: contremuere etiam urbis illius incolae, qui cum appropinquassent carceri et viderent, quod factum erat circa Sanctos, qui catenis delapsis in omni libertate erant, citato cursu feruntur ad principem,

quid, dicentes, quousque tandem lucem veritatis non aspicimus? nonne intelligemus miraculum, quod factum est? At haereticorum lingua miraculum calumniari conatur. Postea iterum (non enim intelligebat demens princeps) catenae circumdabant Sanctos prioribus graviore. Tribus interjectis diebus iterum tertiae horae perficientibus orationem eadem accidunt, terra movetur cum sono de coelo, et catenae delabuntur, iterumque theomachi non indicatis principi, quae acciderant, iisdem afflictionibus Sanctos subjiciunt. Elapsis decem diebus tertium ab oriente ex alto athletae visi sunt, at haeretici eadem coecitate auxerunt Sanctorum vulnere dolorem, extractosque e carcere cruciant. Haec omnia ignorabat princeps haereticis serviens, forte enim aberat; quodsi adfuisset, talia in confessores veritatis non fuissent patrata: quamquam enim Francis favebat et semiferus erat, tamen sanctorum virorum virtutem reverebatur, maxime Dei miraculo iterato. Post illas plagas neque cibum sinentes capere Sanctos militibus eos abducendos tradiderunt alium alio partium Istro adjacentium, decernentes coeli civium perpetuum exilium e civitate. Milites igitur, homines barbari, erant enim Nemitzi, (*Νεμιτζοί*) jam natura sua immites, nunc vero etiam e mandato, educunt Sanctos e civitate, quos, cum ab urbe longe abessent, deseruere, ipsi in patriam revertentes. Christi vero confessores Bulgariam desiderabant, Bulgariam sibi requiem daturam sperabant, quam celato itinere petebant, omnium oculos vitare studentes et cibo vestibisque destituti: metu coacti se separarunt, et alius alio sunt dispersi, Deo ita disponente; ut Sancti plures partes circulo evangelii complecterentur. Clemens cum Naum et Angelario viam ad Istrum ducentem ingreditur et in vicum quemdam devolvitur: hominem Dei amantem et hospitalem inveniunt, cui erat filius unigenitus et pulcher et aetate florens. Sanctis vero vix ingressis domum, en puer egreditur e vita; ille perpulcher et solus patris oculus, generis flo-

ridissimum germen. Quid pati putatis patrem? quid non dicere, tantum luctum misere perpeßum hospitum pede domum intrante? Vincula poscebat et instrumenta, Sanctos putans praestigiatores esse. Ili vero ipsi non minus patre dolentes orationi se dederunt, et precati super puerum patri filium vivum reddiderunt. Tum iter ad Istrum ducens persequuntur multo cum honore deducti a viro, qui dignus habitus est miraculo, et postquam Belgradum (civitas est haec ad Istrum sitarum nobilissima) pervenerunt, Boritacano (*Βοριτακάνω*) tunc temporis eam custodienti apparuere, et omnia, quae sibi acciderant, scire cupienti narrarunt. Quae ubi ille audivit, iudicavit, suum esse, eos principi Bulgariae Borisi (cujus ille legatus erat) hospites mittere; norat enim, Borisen tales viros sitire. Cum igitur ad Borisen pervenissent, interrogati de rebus, omnia illi narrarunt, nihil omittentes. Quibus auditis princeps gratias egit Deo, tales viros Bulgariae benefactores mittenti, deditque proprias sacerdotibus vestes et habitationes illis assignari jussit, primis amicorum suorum destinatas. Cupide et libenter quotidie cum illis colloquebatur, ab illis historias veteres et vitas Sanctorum discens scripturasque ex illorum ore audiens. Sed et quotquot erant cum illo et generis fastu et divitiarum pondere aliis eminentiores, Sanctos frequentabant eosque obsidebant, singuli conantes illos exorare, ut apud se hospitarentur. Sanctis vero non videbatur expedire, se praebere domibus multorum, nisi principe permittente. Quare unus Bulgarorum Echatzes (*Εχάτζης*) nomine, *σαμψής**) officio, ad principem accedens rogavit, ut in suam domum sibi liceret recipere cum venerabili Naum sanctissimum Clementem et ille statim adnuit. Sanctificatur etiam Tzaslavi (*Τζασθλάβω*) domus ingressu Angelarii. Sed non erat

*) In Du Cange frustra quaeres: est vero vox slavia *САНЦЫИ* (sanċij) *ἀγιωματικός* a *САНЦ* *ἀξίωμα*, quod habes in nostris Radicibus linguae slovenicae veteris dialecti.

hujus praesentia diu fruiturus Tzaslavus, postquam enim Angelarius apud eum per aliquod tempus vixit, in manus angelorum non insuaviter efflavit animam: Clemens vero et Naum apud Echatzem degebant. Tandem, non enim destitit Michaël, quem supra Borisen nominavimus, omne sanctis viris munus ad opus Dei praeparare, Deo hanc mentem illi suggerente, eximit Cutmitzivitizam (*Κουτμιτζιβίτζαν*) e Cotocio (*Κοτοκίου*), praeficitque illi Dovetam (*Δοβετᾶν*) solvens illum gubernatione, traditque Dovetae beatum Clementem vel potius Dovetam Clementi pro doctore Cutmitzivitzae misso. Boris ipse tres domos Diaboleos ter beato Clementi assignavit magnificas e genere comitum, et ad Achrida etiam Glavenitzam (*Γλαβενίτζαν*) recreationis locos illi donavit; Clemens vero, ne falleret principis de se spem, per regiones, de quibus meminimus, gentibus Dei verbum praedicabat, in quavis dioecesi delectos habens non paucos: ad tria enim millia et quingentos numerabantur. Cum his plerumque fuit, nosque ipsos humiles et indignos familiares aliis fecerat, et semper fuimus cum illo, omnia videntes, quae faciebat, quae dicebat, quaeque dictis et factis docebat; nunquam illum vidimus otiosum, sed aut pueros docebat, aliis literarum monstrans characterem, aliis scripturarum sensum declarans, aliis ad scribendum manus formans, aut orationi se dabat, aut lectioni attendebat, aut libros scribebat. Aliquando duobus operibus eodem tempore dividebatur scribens simulque pueros docens. E discipulis suis lectores et hypodiaconos et diaconos ordinat. In dioeceses treceenos discipulos miserat, nihil principi pendentes. Haec Clemens per integros septem annos erat operatus, jamque erat illi octavus doctrinae annus ultimusque vitae Dei servo Michaëli Borisi sanctificato Bulgariae principi. Successit in principatu Vladimirus, qui post quartum regni annum a vivis excessit; haeres omnium factus est frater ejus Symeon, qui primus rex (*βασιλεύς*) Bulgariae est appellatus. Hunc Michaël genuit ad similitudinem suam, qui, quod pater

imperfectum reliquerat, supplevit, augens divinam praedicationem et ecclesiis nusquam non aedificatis constituens orthodoxiam inconcussam. Cumque fama celebraret Clementem, Symeon rex ad se eum vocat, collocutusque cum eo vindemiat sanctificationem ex ipsa ejus specie (erat enim Beatus aspectu ipsis adversariis venerabilis) et regnum suum beatum existimat tali beneficio a Deo accepto. Postea episcopum Drembitzae (*Δρεμβίτζας*) sive Velitzae (*Βελίτζας**) Sanctum proponit et ita Bulgaricae linguae primus episcopus Clemens constituitur. At Symeon Clementi aucto honore auxit etiam laborem. Cum enim reperisset, illius dioceseos populum divini verbi et scripturarum expertem esse, non dedit somnum oculis suis, cibum et voluptatem faciens populi curam: exemplum enim magnum sibi proposuit Methodium, cujus vitam, ut nemo alius, norat, a puerili jam et tenera aetate eum secutus, omnia dicta factaque magistri cognoscens. Non ignorans populi pingue ingenium et ad intelligendas scripturas plane coriaceum et sacerdotes bulgaros multos difficulter intelligere graeca, quorum literis nonnisi ad lectionem exercebantur, non extante Bulgarorum lingua oratione panegyrica, haec, inquam, non ignorans moliebatur etiam circa haec, suaeque solertia destruxit ignorantiae murum: sermones enim composuit in omnes dies festos simplices et perspicuos nihilque profundi habentes, et sic alter Paulus factus est Bulgaris. Ex his festis Christi et de Christo celebratis discere licet mysteria et sanctissimae Deiparae encomia miraculorumque narrationes, neque Baptistam invenies illaudatum, illiusque capitis miraculosas discas inventiones, et prophetarum et apostolorum occures vitis, et martyrum certaminibus alae tibi

*) Nota in codice Assemaniano legi: **ЮЛИИ 27. СВАТАДОГО ПАНТЕЛЕИ-
МОНА МЪЧЕНИКА И СВАТАДОГО СВАТИТЕЛѢ ОТЬЦА НА-
ШЕГО КЛИМЕНТА ЕПИСКОПА КЕЛИЧСКАГО** i. l. (Memoria) S. Panteleemonis martyris et sancti consecratoris patris nostri Clementis episcopi Velicae.

addentur ad eum, qui eos ad se recepit per sanguinem. Considerans etiam venerabilium patrum disciplinam invenies eam bulgarica lingua conscriptam a sapiente Clemente; feruntur enim haec omnia a studiosis servata, partim in plures Sanctos composita, partim ad immaculatam Dei matrem: ut simpliciter dicam, omnia ad ecclesiam pertinentia, quibusque memoriae sanctorum ornantur et animae compunguntur, Clemens nobis Bulgaris tradidit, et in monasterio reposuit, quod sibi aedificaverat Achride, superstiti adhuc beatissimo Borise, nondum Velitzae episcopatu suscepto. Cum enim vidisset, hunc principem omnem sibi subditam Bulgariam septem catholicis templis cinxisse, voluit et ipse Achride proprium aedificare monasterium, cui etiam alteram ecclesiam addidit, quae postea archiepiscopatus sedes constituta est. Et sic Achride tres erant ecclesiae, una catholica, duae autem cathedrali minores, forma vero illa jucundiores; volebat enim ante omnia Bulgarorum circa res divinas incuriam expelli eosque aedificiorum pulchritudine attractos congregari. Cumque Bulgarorum regio silvestribus tantum arboribus esset consita, fructibusque mitibus careret, Clemens e Graecia omne genus sativarum arborum transtulit. Glorificavit etiam illum Deus gratia thaumaturga: revertenti enim Glavenitza Achridem paralytici duo obviam fiunt, quorum alter etiam lumine privabatur; Clemens oculos ad coelum tollens tangit paralyticorum corpora et statim anibo saliebant, uti cervi, coecoque illuxit sanitas. Jamque senectute curvatus et laboribus confectus episcopatum deprecaturus ad regem accessit, quamdiu, dicens, religiosissime Rex, duravit mihi corpus ad labores et curas ecclesiasticas, deserere ecclesiam Dei, quam ipse mihi tradidit, tuo imperio pro manu usus, damnandum videbatur; nunc vero videns senectutem mihi incumbentem, et laboribus vires consumtas, aliquem qui et corporis et animi viribus valeat, et juniorem domui Domini praeefice. Da mihi paucos hos dies, ut mecum colloquar et cum Deo; optima mihi ad haec domus mo-

nasterium. Rex novitate rei audita percussus, quid haec, pater, inquit, dicis? Quomodo sustineam te vivo alium in illo throno sedentem? Quomodo regnum meum tuis pontificalibus benedictionibus privem? Si te contristavi, per imprudentiam peccavi, tuque uti pater mihi ignosces. Clerumne potes accusare inobedientiae et durae cervicis? Flectitur senex precibus. At reversus in monasterium Deum invenit ad scopum suum concurrentem. Simul enim ac rediit, in morbum delapsus est, et praesciens mortem valedictorium (ἐξτεήριον) donum Bulgarorum ecclesiis donavit, parte, quae deerat Triodio, addita; quod enim a nova dominica usque ad pentecosten canitur, tunc absolvit. Statuit etiam de libris, quos composuerat, et de reliquis facultatibus, partem dimidiam episcopatui, dimidiam monasterio relinquens. Sic igitur cum vixisset, migravit ad Dominum, divinumque ejus corpus monumento monasterii illatum est, quod ille propriis manibus paraverat ad latus dextrum vestibuli (πρὸνάου) Julii mensis vigesimo septimo die, regnante Symeone Bulgariae rege, anno sexies millesimo quadringentesimo vigesimo quarto a creatione mundi, nongentesimo sexto decimo post Christum natum. Ante vero quam e vita decessit, quidam ex ejus discipulis per somnum viderunt Cyrillum et Methodium venientes ad Sanctum vitaeque finem ei praedicantes. Ejus pulvis ad hunc usque diem beneficia perpetrat omnem morbum sanans: testimonio sit aridas ille manus pedesque qui accedens ad templum sanitatem invenit. Quis ignorat, quot daemoniacis quotque alio malo affectis liberationem malorum sit largitus, sive accedentibus ad sepulcrum, sive nomen tantum ejus invocantibus: quare omnis Bulgarorum aetas ineffabile in illo honorando studium ponit.

O sanctum et divinum caput, per te omnis Bulgariae regio Deum cognovit, ecclesias ipse hymnis et psalmodiis firmasti, festa lectionibus exhilarasti, per te monachi vitis patrum instituuntur ad ascenin, et sacerdotes

per te canonice vivere doceantur; etiam nunc respice hereditatem tuam, malam abige haeresin et serva a barbaricis incursionibus, maxime nunc cum scythicus gladius bulgarico sanguine inebriatus est.

VII.

Victor Grigorovič, ejus jam supra mentionem fecimus, Achride invenit codicem membraceum saeculo XIII aut ineunte saeculo XIV scriptum Synaxarium mensium Junii, Julii et Augusti et in eo aliam S. Clementis vitam continentem. Liceat nobis ex ea quosdam locos adferre: S. Clemens una cum Naum, Angelario et Gorazdo sanctas scripturas didicit bulgarice versas a SS. Cyrillo et Methodio; hoc evecto a papa Adriano ad archiepiscopatum Moravi et Bulgariae S. Clemens factus est episcopus bulgaricae gentis, habitabat Methodio subjectus Lychnidi (Λυχνιδος, Λυχνηδον) civitate illyrica, ejus regionis metropoli, quae lingua Mysorum (i. e. Bulgarorum) Ochrida nominatur, et Cephaloniae, bulgarice Glavenica (vides Graeculum ridicule nomen slavicum vertisse, glava enim slavice est caput κεφαλή), Achride condidit domum S. Panteleimoni, tandem characteres alios literarum excogitavit magis perspicuos iis, quos sapiens Cyrillos fecerat (εσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἐτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὓς ἐξεύρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος),

Zachariae v. Lingenthal, *Erklärung d. Grh. des Bulgaren. Synax.* (Mémoires de l'acad. impériale... de St. Pétersbourg, VII. Sér. t. VIII. 3 p. 13 [1864]) *Erklärung des Lebens S. Clemens, des von G. Constant in der Samarkand. Schafarik, Prag 1853, in dem ersten Teil nach dem Original in der Handschrift des Moskauer. Originals in der Handschrift: Τὸν Κωνσταντῖνον καὶ Κλήμηντες εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἀνέχεται, πάντες τοῦ Ἱμνυτικοῦ καὶ τοῦ κρατοῦντος τῆς χώρας Βουλγαρικῆς ἐκείνου ὑπὸ Μεθόδιον ἐπίσκοπος καταστάς.*

Βίος καὶ πολιτεία ὁμολογία τε καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος, ἀχρειεπισκόπου Βουλγάρων, συγγραφεὶς παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, κυρίου Θεοφυλάκτου, καὶ μαῖστορος τῶν ῥητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντίνου πόλει.

Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, δεῦτε καὶ διηγήσομαι ὑμῶν, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅπως ἂν γῆ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ τεχνησόμενοι, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσῃ τὸν κύριον. ταῦτα μὲν Δαβὶδ εἶρηκεν, ἡμεῖς δὲ μετ' αὐτοῦ σήμερον· δεῖ γὰρ τὴν θείαν μεγαλοσύνην ἐκδηγεῖσθαι πάντοτε καὶ πρὸς ἅπαντας, οὐ τάντη μόνον· ὅσα γὰρ ἂν ἀπαγγεῖλωμεν καὶ λαλήσωμεν, ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐπληθύνθησαν τὰ λειπόμενα· ἀλλ' ὅτι καὶ ταῖς ῥαθυμοτέροις καὶ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ ἐργασίαν ἀπανυστάξαι διωπνισμός τις γίνεται ἢ τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμασίων κηρυττομένη μεγαλοπρέπεια· οἶοντα γὰρ οἱ πολλοὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς καιροὺς οὐκ ἂν τι τῶν ἀρχαίων χωρήσαι, ἀλλὰ τοὺς μὲν προτέρους χρόνους καὶ θαύμασι λαμπρυνθῆναι καὶ βίαις ἀνδρῶν κοσμηθῆναι, ἀσωμάτως σχεδὸν ζήσαντων ἐν σῶματι, τῇ δὲ ἡμετέρα γενεᾷ οὐδὲν τοιοῦτον δωρηθῆναι παρὰ Θεοῦ, ὅθεν καὶ πρὸς τὸν σπονδαῖον βίον, ὡς τῆς νῦν φύσεως μὴ δεχομένης τούτου, ἐλευσινῶς γε ἀπεράρησαν, κακῶς γε εἰδότες ἐκεῖνοι καὶ λίαν ἐπισφαλῶς· ὃ τε γὰρ τῆς φύσεως λόγος ὁ αὐτὸς ἐστὶ καὶ οὐκ ἡλλοίωται, καὶ κατέλιπεν ἑαυτῷ κύριος κἂν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ἀνδρας μάλα πολλοὺς, οἱ γόνυ τῶν κάτω συμρομένων οὐδεὶ

κάμψαντες εἰς δόξαν τοῦ οὐρανίου Πατρὸς τῷ τοῦ βίου φω-
τι διέλαμψαν, φωστῆρες ἐν κόσμῳ γεγονότες λόγον ζωῆς
ἐπέχοντες, ὥσπερ οὖν καὶ τὴν τῶν Βουλγάρων χώραν ἐφώτισαν
ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς πατέρες μακάριοι καὶ διδάσκαλοι,
λάμψαντες διδάγμασί τε καὶ θαύμασι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ
καταστάντες παρὰ Θεῷ ἀμφιδέξιοι, ὧν τὸν πάντα μὲν βίον
παραδιδόναι γραφῇ εὐχῆς ἔργον ἔμοι, πλὴν ἄλλα κρεῖττον
τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως. ὀλίγα δὲ τινα παραθέμενος τοῦ
τε Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν χάριν τεκμηριώσομαι,
μεθ' ἡμῶν ὄντος καὶ ἐσομένου πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς
συντελείας, ὡς ἡ ὑπόσχεσις, καὶ δείξω πᾶσιν ἀνθρώποις, ὡς
οὐχ ἡ φύσις ἡμῖν ἡλλοίωται, ἀλλὰ διέστραπται ἡ προαίρεσις.

II. Τίνες οὖν οἱ πατέρες οὗτοι, τάχα ζητεῖτε μαθεῖν
Μεθόδιος, ὃς τὴν Πανόνων ἐπαρχίαν ἐκόσμησεν ἀρχιε-
πίσκοπος Μοράβου γενόμενος, καὶ Κύριλλος, ὁ πολὺς μὲν
τὴν ἔξω φιλοσοφίαν πλείων δὲ τὴν ἔσω, καὶ τῆς τῶν ὄν-
των φύσεως ἐπιγνώμων, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐνὸς ὄντος, παρ'
οὗ τὰ πάντα ἐκ μὴ φαινομένων τὸ εἶναι ἔλαβον οὗτοι γὰρ
δὴ διὰ τὴν τοῦ βίου καθαρότητα, Θεὸν βαλόντες ἐν ἑαυτοῖς,
καὶ διὰ τοῦ τὸν φόβον λαβεῖν ἐν γαστρὶ τὸ σωτηριακὸν
Πνεῦμα ἀποτεκεῖν σπεύδοντες εἶχοντο μὲν ἱκανῶς λόγου
διδασκαλικοῦ, ἐλλάδι γλώσση προφερομένου, καὶ πολλοὺς
εἴλεκεν ἡ τῆς τοιαύτης σοφίας ἄλυσις· ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν
Σθλοβενῶν γένος εἴτ' οὖν Βουλγάρων ἀσυνέτως εἶχον τῶν
ἐλλάδι γλώσση συντεθειμένων γραφῶν, ζημίαν ἡγοῦντο τοῦ-
το μεγίστην οἱ ἅγιοι, καὶ τὸ μὴ τὸν λύχνον τῶν γραφῶν
ἐπανάπτεσθαι τῇ τῶν Βουλγάρων ἀνχηρηφύτῳ ἀπαράκλητον
λύπης ἐποιοῦντο ὑπόθεσιν· ἤλυον, ἐδυσφόρουν, ἀπελέγοντο
τὴν ζωὴν τί γοῦν ποιοῦσι; πρὸς τὸν Παράκλητον ἀροβλέπου-
σιν οὗ πρῶτον θῶρον αἱ γλώσσαι καὶ τοῦ λόγου βοήθεια.
καὶ παρὰ τούτου τὴν χάριν ταύτην αἰτοῦνται, γράμματά τε
ἐξευρέσθαι, δασύτητι Βουλγάρου γλώσσης κατάλληλα, καὶ
δυνηθῆναι τὰς θείας γραφὰς πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους
τῇ ἑρμηνείᾳ μεταγαγεῖν. ἀμέλει καὶ νηστεία εὐτόνῳ καὶ
προσευχῇ ἐπιμόνῳ κακώσκει τε σώματος καὶ ψυχῆς συντρι-
βὴ καὶ ταπεινώσει ἐκδόντες ἑαυτοὺς τοῦ ποθομένου τινγ-

χάνουσιν· ἐγγὺς γὰρ, φησὶ, Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμέ-
νοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ· ἰδοὺ
πάρειμι. Θεὸς γὰρ ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ Θεὸς πόρρωθεν.
ἀντακούουσιν οὖν καὶ οὗτοι τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, ὡς
ὄρθρον ἔτοιμον, καὶ φῶς ἀνέτειλε τοῖς δικαίοις γνώσεως,
καὶ ἡ σύζυγος αὐτῶν εὐφροσύνη τὴν προτέραν λύπην
αὐτῶν ἀπήλασε. τυχόντες οὖν τοῦ εὐκταίου τούτου χα-
ριματος ἐξευρίσκουσι μὲν τὰ Σθλοβενικὰ γράμματα, ἐρμη-
νεύουσι δὲ τὰς θεοπνεύστους γραφὰς ἐκ τῆς ἐλλάδος γλώσ-
σης εἰς τὴν Βουλγαρικὴν, ποιοῦνται δὲ σπουδὴν τοῖς ὀξυτέ-
ροις τῶν μαθητῶν παραδοῦναι τὰ θεῖα μαθήματα· οὐκ ὀλί-
γοι γὰρ τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν πηγῆς ἔπινον, ὧν ἐγκρι-
τοί τε καὶ τοῦ χοροῦ κορυφαῖοι Γοράσδος τε καὶ Κλήμης
καὶ Ναοῦμ καὶ Ἀγγελάριος καὶ Σάββας.

III. Επεὶ δὲ καὶ Παῦλον ἐγίνωσκον τοῖς Ἀποστόλοις τὸ
εὐαγγέλιον κοινωσάμενον, τρέχουσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Ῥώ-
μης, τῷ μακαρίῳ Πάπᾳ τὸ ἔργον τῆς ἐρμηνείας τῶν γραφῶν
ἐμφανίσοντες, ἐκατηυθύνθη ἐπ' αὐτούς, καὶ μὴ εἰς κενὸν ἐδρα-
μον. ὁ δὲ τηλικαῦτα τοῖς ἀποστολικαῖς ἐμπρέπων θρόνοις
Ἀδριανὸς, τὴν τούτων ἀκούσας ἔλευσιν, ἐχάρη μὲν χαρὰν
μεγάλην σφόδρα· ἐκ μακροῦ γὰρ τῇ βροντῇ τῆς περὶ τῶν
ἁγίων φήμης καταπληττόμενος ἐπόθει καὶ τὴν ἀστραπὴν
ιδεῖν τῆς ἐν αὐτοῖς χάριτος, ἐκείνο πάσχων πρὸς τοὺς θεῖους
ἄνδρας, ὃ Μωυσῆς πρὸς Θεὸν, καὶ ὅγνῃ αὐτῷ ἐμφανισθῆναι
καὶ γνωστῶς ιδεῖν ἐφιέμενος· οὐκ ἔτι δὲ κατέχειν οἷός τε
ἦν ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸ ἱερατικὸν ἅπαν σὺν τῇ παρενρεθέντι
ἀρχιερατικῇ προσλαβόμενος ἐξῆλθεν εἰς τὴν τῶν ἁγίων
συνάντησιν, τὸ τοῦ σταυροῦ τε σημεῖον προπορευόμενος
αὐτοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ἔχων, καὶ τῷ τῶν λαμπάδων φωτὶ
τὴν τῆς χαρᾶς ἐπισημαίνων φαιδρότητα, ἔστι δ' εἰπεῖν, ὅτι
καὶ τὴν τῶν ἐπιξενουμένων λαμπρότητα, οὗς δοξάζων ὁ τοῖς
ἁγίοις ἐνδοξαζόμενος Κύριος θαύματα πολλὰ τελεσθῆναι
παρ' αὐτῶν κατὰ τὸν τῆς εισόδου καιρὸν εὐδόκησεν, ὡς
θεὸς αὐτῶν· καὶ τὸ ἔργον ἐμφανισθεῖν τῷ Πάπᾳ, καὶ τὴν τῶν γρα-
φῶν ἐν γλώσσῃ μετὰθεσιν κατασκέψαιτο, ἀποστολικὸν οὖσαν
γέννημα· οὐκ εἶχεν ὃ χρήσασθαι τῇ χαρᾷ· ἐμακάριζε τοῖς

ἄνδρας, παντοίοις ὀνόμασιν ἀνεκάλει, πατέρας, ἐπιπόθιτα τέκνα, χαρὰν οἰκείαν, στέφανον πίστεως, δόξης καὶ κάλους ἐκκλησίας διάδημα· ἐπὶ τούτοις τί ποιεῖ; τὰς ἐρμηνευθείσας βίβλους λαβὼν τῷ θείῳ θυσιαστηρίῳ προσήγαγεν, οἷόν τι ἀνάθημα ταύτας καθιερῶν τῷ Θεῷ καὶ δεικνύς, ὡς τοιαύταις θυσίαις καρπῶν χειλέων εὐαρεστέται Θεός, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τὰς τοιουτοτρόπους καρπώσεις δέχεται· τί γὰρ τῷ λόγῳ λόγου τοὺς λογικοὺς ἀλογίας λυτρομένου τερπνότερον, εἴπερ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἡδεταί; ἀποστολικούς τε τοὺς ἄνδρας ἐπ' ἐκκλησίας ἐκίρυσσε, τῇ **Παύλῳ** τὸν ἴσον ὑποδύντας ἀγῶνα, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν προσφορὰν τελείαν καὶ ἀγίαν τῷ Θεῷ προσενεγκεῖν σπεύσαντας· εἶτα τῶν ἐπομένων τοῖς ἀγίοις, ὅσοι καὶ **Σθλοβενικῶν** γραμμάτων ἱκανὴν πείραν ἔχειν καὶ βίῳ σεμνῷ κοσμηθῆναι παρὰ τῶν διδασκάλων ἐμαρτυροῦντο, τοὺς μὲν τοῦ τῶν πρεσβυτέρων τοὺς δὲ τοῦ τῶν διακόνων, ἔστι δ' οὗς καὶ ὑποδιακόνων βαθμοῦ ἡξίωσεν, αὐτὸν δὲ τὸν μέγαν **Μεθόδιον**, καίτοι πολλὰ δραπετεύοντα καὶ ἀναδυόμενον, ἐπίσκοπον **Μοράβου** τῆς **Πανονίας** χειροτονεῖ, οὐχ ὅσιον εἶναι κρίνας ἀμοιρεῖν τοῦ ὀνόματος τὸν ἀξιοθέντα τοῦ πράγματος, ἴσον γὰρ πλημμελεῖσθαι, ὅταν τε τοῦ ὀνόματος τις τύχῃ πάμπολυ διωκισμένος τοῦ πράγματος, καὶ ὅταν ἐπίσκοπός τις ὦν τοῖς ἔργοις καὶ τῷ ἀξιώματι παρορᾶται τάξει τῶν ἰδιωτῶν ὑποκρίπτεσθαι, καὶ λύχνος ὦν ὑπὸ τὴν κλίνην τῆς ἀφανείας τιθῆται· ἀλλὰ **Μεθόδιον** μὲν οὕτως ὁ **Ρώμης** ἀρχιερεὺς τῷ ἐπισκοπικῷ τιμᾷ ἀξιώματι, μᾶλλον δὲ τὴν ἐπισκοπὴν δι' αὐτοῦ· **Κύριλλον** δὲ τὸν ὄντως φιλόσοφον ὁ μέγας ἀρχιερεὺς εἰς τὰ τῶν ἀγίων προσκαλεῖται ἅγια, ἐκεῖ λειτουργήσοντα ἔνδον τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, καὶ τῶν μυστηρίων μεταληψόμενον πνευματικώτερον καὶ θειότερον καὶ ποτηρίου τοῦ καινοῦ κοινωνήσοντα· ὥπερ γὰρ ἐπὶ τούτῳ παραμεῖναι ἔαθεῖς τῇ σαρκί, ἵνα τὴν τε τῶν γραμμάτων εἴρεσιν καὶ τὴν τῶν γραφῶν μετάθεσιν πραγματεύσῃται, μετὰ τὸ ταῦτα διακονῆσαι τῷ θείῳ βουλήματι παρὰ τοῦ διδάξαντος αὐτὸν τὴν γνῶσιν Θεοῦ προσλαμβάνεται προγονοὺς δὲ τὴν ἑαυτοῦ τε

λευτήν τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐπαμφιέννυται, καὶ πάλαι μὲν τοῦτο ποθῶν, διὰ δὲ μετριοφροσύνην ὡς μέγα τι καὶ τὴν αὐτοῦ ἰσχὺν ὑπερβαῖνον ἀναδύμενος, καὶ φωτὶ φῶς προσλαβὼν εἰς οὐρανοὺς μετέστη, οὗ ὁ Χριστὸς, τὴν τοῦ κλαυθμῶνος κοιλάδα, τὰ τοῦ σκοτασμοῦ σκηνώματα, τὸν πηλὸν τῆς ἰλῦος, τὴν ἐνταῦθα παροικίαν λιπῶν· καὶ τὸ πνεῦμα μὲν τῷ Θεῷ τῶν πνευμάτων παρέθηκε, σῶμα δὲ ἐκεῖνο τὸ πρὸ τῆς φυσικῆς νεκρώσεως τῆς προαιρετικῆς ἀπολαῦσαν ὕμνοις ὑπὸ τε τοῦ θείου Πάπα καὶ τοῦ κλήρου παντὸς φιλοτιμηθὲν ἐγκατετέθη τῷ ναῷ Κλήμεντος, Κλήμεντος ἐκείνου τοῦ τῷ κορυφαίῳ τῶν Ἀποστόλων Πέτρῳ πεφοιτηκότος καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σοφίᾳ τὴν ἑλληνικὴν, οἷον δεσποίνῃ δούλῃν, καθυποτάξαντος· καὶ δέχεται τὸν φιλόσοφον ὁ φιλόσοφος, ὁ μέγας διδάσκαλος τὴν τοῦ λόγου φωνὴν προσλαμβάνεται, ὁ τῶν ἔθνων καθηγητὴς τὸν τὰ λοιπὰ ἔθνη φωτὶ τῆς γνώσεως φωτίσαντα εἰσοικίζεται· ἐπισημαίνει δὲ καὶ Θεὸς προσμαρτυρῶν τῷ Κυρίλλῳ τὴν ἐκδεχομένην δόξαν ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὰ φαινόμενα τῶν μὴ φαινομένων ποιεῖται κήρυκας· δαιμονῶντές τε γὰρ τῇ σοφίᾳ προσελθόντες λάσεις εὗροντο, καὶ πολλαῖς ἄλλαις νόσοις ἢ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάρις μᾶστις ἐλάτεια γέγονεν· ἅμα τε γὰρ τις ἢ τῇ σοφίᾳ προσίοι ἢ τοῦνομα ἐπικαλοῖτο τοῦ θεοφόρου τούτου πατρὸς, καὶ τῆς τοῦ λυποῦντος ἀπαλλαγῆς μέτρον τὴν πίστιν εὗρισκεν, ὅθεν πολὺς ἐν τοῖς Ῥωμαίων στόμασιν ὁ Κύριλλος ἔκειτο, καὶ πλείων ἐν ταῖς ψυχαῖς ὡς εἶναι τὰς μὲν θαυματουργίας τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης ὑπόθεσιν, ταύτην δὲ τῆς περισσοτέρας τιμῆς ἐπίβασιν, τὴν δὲ τοῦ Ἁγίου τιμὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης βεβαίωσιν.

IV. Ἀλλὰ Κυρίλλῳ μὲν οὕτως ἡ τελευταῖα καὶ τιμὴ καὶ παρὰ τοῦ θειοτάτου Πάπα καὶ παρὰ Θεοῦ τετίχθηκε, Μεθόδιος δὲ τὸν σύμπονον ἀποβαλὼν καὶ συνέμπορον, τὸν τὰ πάντα καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ γνήσιον ἀδελφόν, λίπη μὲν τὴν καρδίαν ἐπεβάλλετο, πάσχων τοῦτο δι' τὸ ἀνθρώπινον, καὶ συνηθείας ἀλώσιμος ἦν· παρεκαλεῖτο ὃ ἑτέρωθεν οὐδὲν ἤττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἐλπίζων ἔχειν τὸν Κύριλλον τοῦ τῆς διδασκαλίας ἔργου

συλλήπτορα, ὅσην καὶ Θεῷ πλησιάζοντα ἐκτὸς τῆς σαρκὸς, ἐννοσιμωτέραν ἔχειν τὴν παρόρησίαν. ἐπεὶ δὲ καιρὸς ἦν Με-
θοδίῳ ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ταύτης ἐπισκοπὴν ἀπιδεῖν, πε-
ριχυνθεὶς τὸ μνημα τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ θαμινὰ τὸ φίλον
ὄνομα, τὸν Κύριλλον, ἀνακαλεσάμενος, καὶ τὴν σωματικὴν
μὲν ἐρημίαν ἀνακλαυσάμενος, τὴν δὲ τῶν πρεσβειῶν χεῖρα
εἰς βοήθειαν ἐπικαλεσάμενος ὁδοῦ συν τοῖς μαθηταῖς εἶχετο.
ὥς δὲ τὸν Μόραβον καταλάβοι, αὐτὸ τοῦτο ἐπίσκοπος ἦν,
ὅσα παρὰ Παύλου χρῶματα τῇ τοῦ ἐπισκόπου εἰκόνι ἐπε-
βλήθησαν, ἑαυτῇ ἐνεπιδεικνύμενος καὶ πάντων προλάμπων
τὸ διδακτικόν, οὐ γὰρ κατορίξας τὸ τάλαντον, οὐδὲ τὴν
χάριν ἀπεμπωλίσας τοῦ πνευματικοῦ δώρου τὴν ἀρχὴν
τρυνφῆς ἀρχὴν ἐποίησατο, ἀλλὰ πᾶσιν ἐκοινοῦτο τὸ ἀγαθόν,
ἀνατέλλων ἐπίσης τοῦ λόγου τὸν ἥλιον, καὶ περὶ τὸ διδόναι
μὴ ἐνδιδούς τὸ εὐαγγελίου σιτομέτριον. ὃς γὰρ καὶ πρὸ
τῆς ἐπισκοπῆς οὕτω τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας προσέκειτο,
καὶ ταῦτα μὴ ἐγκινδυνεύων τῷ πράγματι, πῶς, ὅταν ἐπι-
στεύθῃ τὸ ἔργον καὶ τὴν παρακαταθήκην ἔλαβε καὶ τὸ
οὐαὶ ἦδη τῷ ἀποστόλῳ μὴ εὐαγγελιζομένῳ ἀποκληροοίμε-
νον, οὐκ ἔμελλε τῆς διδασκαλίας ἀνθεξέσθαι τε καὶ περιέ-
ξεσθαι, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτην ἔχειν τὰ θεῖα λόγια,
ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον αὐτῇ τασσόμενα τὴν γλυκύτητα;
ἐμέλει καὶ τῷ τότε ἄρχοντι Μοράβου Ῥασισθλάβῳ καθ’
ἐκάστην οὐ διέλιπε παραινῶν καὶ ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς ἑνθι-
μίζων αὐτῇ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς Πανονίας σιγ-
πάσης κρατοῦντα, Κοτζέλης ὄνομα τούτῳ, παιδεύων ἦν καὶ
νονθετῶν τῷ φόβῳ κυρίου καθηλῶσθαι, καὶ τούτῳ ἐκκλίνειν
ἀπὸ παντὸς κακοῦ, οἷόν τινα χαλινῷ ἀνακρουόμενον καὶ ἀνα-
στελλόμενον. οὐ μὲν ἄλλα καὶ τὸν τῶν Βουλγάρων ἄρχοντα
Βορίσην, ὃς ἐπὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Μιχαὴλ ἦν,
καὶ τοῦτον ὁ μέγας Μεθόδιος καὶ πάσαι μὲν τέκνον ἐποίη-
σατο, καὶ τῆς οἰκείας γλώσσης τῆς πάντα καλῆς ἐξηγητή-
σατο καὶ τότε δὲ ταῖς τῶν λόγων εὐεργεσίαις ἀδιαλείπτως
εἶχε δωρούμενος ἦν γὰρ ὁ Βορίσης οὗτος καὶ ἄλλως γνώ-
μης δεξιᾶς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ δεκτικῆς, ἐφ’ οὗ καὶ τὸ τῶν
Βουλγάρων ἔθνος τοῦ θείου τε καταξιοῦσθαι βαπτίσματος

καὶ χριστιανίζειν ἤρξατο: ὅτε δὴ καὶ οἱ ἄγιοι οὗτοι, Κύ-
ριλλος, φημί, καὶ Μεθόδιος, τὸ πλῆθος τῶν πιστευόντων
ιδόντες, καὶ ὡς πολλὰ μὲν τέκνα γεννῶνται δι' ὕδατός τε
καὶ πνεύματος, καὶ τροφῆς δὲ πάντως πνευματικῆς δέον-
ται, γράμματα ἐξεύροντο καθ' ὃ προεῖρήκαμεν, καὶ τὴν τῶν
γραφῶν ἐπὶ τὸ Βουλγαρικὸν μετάθεσιν ἐποίησαντο, ἵνα τὰ
γεννηθέντα τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ θείας τροφῆς ἱκανῶς
ἔχοιεν, καὶ εἰς αὕξησιν πνευματικὴν καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας
τοῦ Χριστοῦ ἀνατρέχοιεν καὶ οὕτω τῆς σκυθικῆς πλάνης
τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ἀπαλλαγὴν τὴν ἀληθινὴν καὶ
ἀπλανεστάτην ὁδὸν, τὸν Χριστὸν, ἐπέγνωσαν, ὅψε μὲν καὶ
περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἢ δωδεκάτην τὸν θεῖον δ' οὖν ἀμπε-
λῶνα εἰσεληλυθὸς τῇ τοῦ καλέσαντος χάριτι ἐν ἔτει γὰρ
ἐξακισχιλιοστῇ τριακοσιοστῇ ἐβδομηκοστῇ ἐβδόμῳ τῆς τοῦ
κόσμου γενέσεως ἢ τούτου τοῦ γένους κλήσις γεγένηται.

869
(10)
V. Οὐκ ἔληγεν οὖν ὁ μέγας Μεθόδιος πᾶσαν νοθεσίαν
τοῖς ἄρχουσι προσάγων ἐκάστοτε, καὶ τοῦτο μὲν πρὸς
βίον σεμνὸν ὁδηγῶν τοῦτο δὲ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἀπαρα-
ποίητον δόγμα παρατιθεῖς οἷόν τι νόμισμα βασιλικὸν καὶ
ἀκίβδηλον, καὶ ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐνσφραγίζων ἀνεπιβού-
λευτόν τε καὶ ἄσυλον ἦσαν γὰρ οἱ τοῦτο καὶ τότε παρα-
χαράσσοντες καὶ μετακινούντες ὅρια, ἃ οἱ πατέρες ἡμῶν
τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἔθεντο, καὶ τῇ ὑπὸ τῶν Φράγγων
εἰσαγομένη παραφθορᾷ πολλοὶ τὰς ψυχὰς ἐβλάπτοντο, οἱ
τὸν μὲν Υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα
ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι διετείνοντο, οἷς ὁ Ἅγιος ἀντι-
στάμενος τοῦτο μὲν ἐκ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων τοῦτο δὲ
ἐκ φωνῶν πατρικῶν λογισμοὺς καθήρει καὶ πᾶν ὕψωμα
τούτων κατὰ τῆς θείας γνώσεως ἐπαιρόμενον, πολλοὺς δὲ
καὶ ἡχμαλώτιζεν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μετατιθεῖς
ἀπὸ τῆς πλάνου δόξης ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον καὶ
τιμίους ἐξάγων ἐξ ἀναξίων καὶ διὰ τοῦτο στόμα Θεοῦ καὶ
γενόμενος καὶ λεγόμενος ὅθεν τοῖς πιστοῖς καθ' ἐκάστην
πλατυσμὸς ἐπερίνετο, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠῤῥαεν, ὃ περὶ
τῆς τῶν Ἀποστόλων διδαχῆς Λουκᾶ λέγοντος ἀκηκόαμεν, εἰ
βούλει δέ μοι ἐκείνο τὸ παλαιὸν, ὃ μὲν οἶκος Δαβὶδ ἐπορεύε-

το, ὁ δὲ οἶκος Σαούλ ὑπεπόδιζε καθ' ἐκάστην ἐλασσονού-
μενος. τὸ δὲ τῶν αἰρετικῶν σύστημα τῇ τοῦ λόγου δυνάμει
καὶ τῇ ἀληθείᾳ νικώμενον, ὁ μόνον ἐδύναντο, μᾶλλον δὲ
παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν ὑπεβάλλοντο, τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀν-
θρωποκτόνου καὶ τῇ κακοποιεῖν ἐγκαυχωμένου, τοῦτο δὴ
καὶ εἰργάζοντο, μυρίαὺς κακώσεσι καὶ πειρασμοῖς τὸν Ἅγιον
θλίβοντες· ἐπεὶ καὶ τὸν Σφεντόπλικον, ὃς μετὰ Ῥαοίσθλα-
βον ἤρξε Μοράβου, περιελθόντες ἀπάτη, βάρβαρον ἄνδρα
καὶ τοῦ καλοῦ ἀνόητον, ὅλον τῆς δόξης ἑαυτῶν ἐποίησαν-
το· τί γὰρ οὐκ ἔμελλεν ἐκεῖνος, ἀνδράποδον ἡδονῶν γυναι-
κείων ὧν καὶ τῇ βορβόρῳ τῶν μυσαρῶν ἐγκυλιόμενος πρά-
ξεων, ἐκείνοις μᾶλλον διδόναι τὴν οἰκείαν γνώμην τοῖς θύ-
ραν αὐτῷ πρὸς τὰ πάθη πᾶσαν ἀνοίγουσιν, ἢ Μεθοδίῳ
τῷ πάσης ἡδονῆς πικρίαν ψυχόλεθρον στηλιτεύοντι; ὅπερ
γὰρ Εὐνόμιος ἐκεῖνος, ὁ τῆς τῶν Ἀνομοίων ἀρχῆς αἰρέσεως, *ant. Aug. 1.*
ἐξεύρε πρὸς τὸ μαθητὰς ἐπισπᾶσθαι πλείονας, τοῦτο δὴ καὶ *hier. 2. 54.*
τὸ Φράγγων ἔθνος ἀνόητον ἐπενόησε, τὸ τοῖς ἀμαρτάνουσι, *2. λόγου*
φημί, πάντα συγχωρεῖν, ἀπόνως οὕτω, καὶ ἀταλαιπύρως *Wit. meth.*
ὑπὲρ ἐνὸς τοῦ τοῖς ἑαυτῶν συντίθεσθαι δόγμασι, καὶ βίον
ῥυπαρὸν ἐνδιδόναι ὑπὲρ τοῦ δόγμα στρεβλὸν κερδῆσαι,
ὥσπερ ἂν εἰ τινες ἀλλήλοις ἀντιδιδόειν ὁ μὲν κοπρίαν ὁ δὲ
βόρβορον, ἄξιοί τε τῶν τοιούτων ἐκεῖνοι θησαυρισμάτων
τῆς πραγματείας, ἐν ἣ καὶ τὸ ἐμπόρευμα ῥυπαρὸν καὶ τὸ
αντάλλαγμα βδελυρὸν· ὑπὸ τοιούτων οὖν ὁ Σφεντόπλικος
διαφθαρεῖς τῶν πάντα χαριζομένων αὐτῷ, τοῖς Μεθοδίου
λόγοις ἐλάχιστα προσεῖχε τὸν νοῦν, τούναντίον μὲν οὖν καὶ
ὡς ἐχθρῷ προσεφέρετο· βδέλυγμα γὰρ, φησὶν, ἀμαρτωλῷ
θεοσέβεια· καίτοι τί μὲν οὐκ ἔλεγεν ἱλαρὸν, τί δὲ οὐκ ἡπεί-
λει φοβερὸν ὁ μέγας τῷ ἄρχοντι; τοῦτο μὲν ἀπὸ τῶν θείων
γραφῶν τὴν τοῦ δόγματος εἰσάγων ὀρθότητα, καὶ ταύταις
προσέχειν ὡς τὴν ζωὴν προξενούσαις καὶ πηγαῖς οὖσαις τοῦ
σωτηρίου διατασσόμενος· ὁ τε γὰρ Κύριος ἐν τῇ ἐρευνῇ
τῶν γραφῶν τὴν ζωὴν κεῖσθαι ἐδίδαξεν, Ἡσαίας τε ἀντλεῖν
ἡμῖν ὕδωρ οὐκ ἐκ τοῦ τῶν αἰρέσεων βορβόρου ἀλλ' ἐκ
τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου ἐντέλλεται, τοῦτο δὲ καὶ ἐκφο-
ρῶν, ὡς, εἰ τοῖς αἰρετικοῖς πρόσθιται, καὶ ἑαυτὸν διαφθε-

ρεῖ καὶ πάντα τοὺς ὑπ' αὐτὸν, τοῖς ἐχθροῖς γινόμενος εὐεπιχείρητος καὶ εὐχειρωτος, δυσσέβεια γὰρ καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθρῷ, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ περὶ αὐτὴν καταρρεῖ, ἵνα μὴ κακίαν εὐσεβείς μάθωσι, καὶ ταῦτα, ἔλεγε, μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν τῷ ἄρχοντι προσγενήσεται, ἅπερ οὖν καὶ κατὰ τὰς τοῦ Ἁγίου προφῆσεις γέγονε· καὶ γὰρ ἕως μὲν Μεθόδιος ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξεταζόμενος ἦν, οὔτε ὁ ἄρχων τὴν ὥδινά τῆς καρδίας ἐξέρρηξεν, ἀλλ' εἶχε τὸν βασιλίσκον τοῖς ὠοῖς τῶν ἀσπίδων ἐγκρυπτόμενόν τε καὶ ἐντρεφόμενον, οὔτε ἡ δίκη τὴν οἰκίαν ἐπήγαγε μάλιστα, ἀλλ' εἶχε μὲν ἐντεταμένον τὸ τόξον καὶ τὴν ῥομφαίαν ἐστίλβου, οὔπω δὲ βέλος ἀπέστειλεν ἐν καρδίᾳ τοῦ ἐχθροῦ, οὔδὲ τὴν χεῖρα τῇ πληγῇ ἐπεστήριξεν· ἐπεὶ δὲ ὁ τε Ἅγιος ἀπὴν καὶ ἡ κακία πᾶσα παρήν, οὐχ ὑπὸ παραπετάσματι καὶ προσωπίῃ τὴν ἀσχημοσύνην καλύπτουσα ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς πόρνης ὄψιν ἀναισχυντήσασα καὶ διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐγείρασα, τότε δι' καὶ Θεὸς τὸν ἄρχοντα ποινηλατῶν οὐκ ἐνέλειπεν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.

VI. Τότε δὲ Μεθόδιος τῷ ἄρχοντι προεῖπε τὴν οἰκίαν τελευτὴν μετὰ τρεῖς ἐσομένην ἡμέρας, τῶν συχνῶν παραινέσεων τὴν πρόρρησιν ταύτην βεβαίωσιν, ὡς ἐγὼ κρίνω, ποιούμενος· εἰ γὰρ ἡ πρόρρησις προφῆτην αὐτὸν ἐποίει εἰς ἔργον ἐκβᾶσα, καὶ τῶν μελλόντων τὴν προοψίαν λαχόντα τῷ Πνεύματι, πρόδηλον, ὡς καὶ τὸ παρὰ τούτου συνεργούμενον δόγμα πνευματικὸν καὶ θεόπνευστον· καὶ τοὺς ὁμιλητὰς αὐτοῦ συγκαλέσας μιμεῖται Παῦλον, μᾶλλον δὲ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν, καὶ τοῖς ἐξιτηρίοις αὐτοὺς παρακαλεῖ καὶ στηρίζει ῥήμασι, καλὸν γε κληρὸν τοῖς παισὶν ἐκεῖνος διατυπούμενος καὶ τῶν καμάτων ἐπάξιον ὧν ἠρέσχετο, ἵνα τὴν τοιαύτην περιουσίαν ἑαυτῷ κτήσῃται· τίς ὁ κληρὸς, τάχα ποθεῖτε μαθεῖν· τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια τὰ ἐπιθύμητα ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τίμιον πολὺν καὶ ἡ σοφία, ἣν χρειττον ἐμπεπορευθῆσαι ἢ χρυσίου καὶ ἀργυρίου θησαυροῦς· οἴδατε γὰρ, φησὶν, ὡ σπλάγχνα ἐμὰ, τὴν τῶν αἵρετικῶν ἐν κακίᾳ δύναμιν, καὶ ὅπως δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ πάντα τρόπον τοὺς πλησίον ἀνατροπὴν θολερὰν ποτίζουσιν σπουδάζουσι, δύο ταῦτα

προσλαμβανόμενοι καὶ προσάγοντές, πιθανότητά τε καὶ αὐστηρότητα, τὴν μὲν τοῖς ἀπλουστέροις τὴν δὲ τοῖς δειλοτέροις· ἀλλ' ὑμῖν ἀμφοτέρωθεν καλῶς ἔχειν τὰς ψυχὰς ἐλπίζω καὶ εὔχομαι, οὔτε γὰρ πιθανότητι λόγων παρασυρῆσεσθε καὶ διὰ τῆς κενῆς ἀπάτης συλαγωγηθῆσεσθε· τεθεμελίωσθε γὰρ ἐπὶ τὴν τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας καὶ διδασκαλίας πέτρῃν, ἐφ' ἣν τῆς ἐκκλησίας ὠκοδομημένης πύλαι ἔδου οὐ κατισχύσουσι· πιστὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐπαγγελλόμενος, οὔτε φοβεῖται τὴν τοῦ καρδιῶν πύργου διασεισθῆσεσθε· ἐμάθετε γάρ, μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ ὕψους ἡμέρας μηδὲ ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων κακῶσαι· μᾶλλον μὲν οὖν τοὺς ἄλλους ἐπιστηρίζετε φυλάττειν τὴν παρακαταθήκην, ἣν παρὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν κατὰ καιροὺς Πατέρων ἐλάβομεν, ἣν ἀπαίτησουσιν ἡμᾶς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως. ἰδοὺ προεῖπον ὑμῖν καὶ ἁμαρτίας ἐνόχους διὰ τοῦ προεῖπέν ἐποίησα, εἰ μὴ γὰρ ἦλθον, φησὶ, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· ἀθῶός εἰμι ἐκ τοῦ αἵματος ὑμῶν, οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ λαλῆσαι ὑμῖν, ἀλλὰ τῷ τοῦ οἰκοποῦ ἔργῳ κατὰ τὸν Ἰεζεκιὴλ ἐπηγρύπνησα· βλέπετε πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε μὴ ὡς ἄσοφοι ἀλλ' ὡς σοφοὶ καὶ πάσῃ φυλακῇ τὰς ὑμῶν τε αὐτῶν καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν καρδίας τηρήσατε· ἐν μέσῳ γὰρ παγίδων διαβίβησατε καὶ ἐπὶ ἐπάλξεων πόλεων περιπατίσετε· καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἐμὴν τελευτήν ἐισελεύσονται καθ' ὑμῶν λύκοι βαρεῖς μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου τοῦ ὁποσπᾶν τὸν λαὸν ὀπίσω αὐτῶν, οἷς ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, ὁ Παῦλος ὑμῖν ταῦτα δι' ἐμοῦ διατίθεται. ὁ δὲ ἐπὶ πάντα Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς ἀπαθὴς Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀμέμπτους παραστήσει εἰς καύχημα ἐμὸν εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. ταῦτα καὶ πλείω τούτων εἰπὼν τὸ πνεῦμα τοῖς δορυφορήσασιν αὐτὸν ἀγγέλους καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς φυλάξασιν ἅγειν δέδωκε, τέταρτον μὲν πρὸς τῷ εἰκοστῷ ἔτος τῇ ἀρχιερωσύνῃ ἐμπρέψας, πολλῶ δὲ μόχθῳ καὶ κόπῳ οὐ τὴν ἑαυτοῦ μόνον ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων σωτηρίαν.

ρίαν κατεργασάμενος· οὐ γὰρ ἐσχόπει τὸ ἑαυτοῦ ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τοῦτο ζῶν μόνον, ὃ τοὺς ἄλλους ὠφείλει· δηλοῖ δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν τε πρεσβυτέρων καὶ διακόνων καὶ ὑποδιακόνων, οὓς τελειῶν διακοσίους τῇ ἐνορίᾳ τῆς οἰκείας ἐκκλησίας ἐγκατέλιπεν· εἰ γὰρ οἱ τοῦ βήματος μόνοι τοσοῦτοι, πόσον εἶναι τῶν λαϊκῶν τὸ πλῆθος εἰκάσωμεν. ἐφέρετο δὲ ἄρα τούτων τὴν πρῶτην Γοράσδος, ὃν καὶ προφθάσας ὁ λόγος ἐν τοῖς μάλιστα τῶν Μεθοδίου ὁμιλητῶν ἀπηρτίσθησεν, ὃς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Μοράβου παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀγίου τὰ τελευταῖα γρόντος ἀνακεκήρυκτο.

VII. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἤνεγκεν ἡ πάντολμος πληθὺς τῶν αἰρετικῶν τὸν Μεθόδιον ἔχειν καὶ μετὰ θάνατον ζῶντα ἀντίμαχον, ἀλλὰ δεῦτε, εἰπόντες, Γοράσδον καταδυναστεύσωμεν τε καὶ ἐνεδρεύσωμεν· ἀνόμοιος γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ὁ βίος αὐτοῦ καὶ παρηλλαγμένοι αἱ τρίβοι αὐτοῦ, καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα, καὶ εἰ ζῆν οὗτος ἐαθεῖν, ἀναβιώῃ ἂν ἡμῖν ὁ Μεθόδιος. τοῦτον μὲν τῆς ἐπισκοπικῆς ἀρχῆς παραλύνουσι, Βιχνῖκον δὲ τινὰ τοῦ τῆς αἰρέσεως ἀκράτου μεθυσθέντα καὶ τοὺς ἄλλους μεθύσκειν δυνάμενον καὶ μέντοι διὰ τοῦτο παρὰ τοῦ Μεθοδίου τῷ τοῦ ἀναθέματος Σατανᾶ παραδοθέντα μετὰ τοῦ θιάσου τῶν σὺν αὐτῷ μαινομένων, τοῦτον, ὃ πόνοι καὶ ἀγῶνες τοῦ Μεθοδίου καὶ Τριάς συγχεομένη τὰς ιδιότητας, ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάγουσι, μᾶλλον δὲ τὸν θρόνον διὰ τοῦτον κατάγουσι, καὶ ὅσον διὰ Μεθόδιον ἐνδοξος ἦν καὶ τῶν πολλῶν προφανόμενος, τοσοῦτον διὰ Βιχνῖκον τῇ τῆς ἀδοξίας κοιλὰδι ἐπικλινόμενος.

VIII. Ἀλλ' ὁ μὲν οὕτω τῆς ἐπισκοπῆς παρανόμως καὶ μηδὲν αὐτῷ προσήκον ἐδράξατο, ἑαυτῷ λαβὼν τὴν τιμὴν καὶ ἄρπαγμόν ἡγησάμενος, τὸν δὲ ὑπὸ Θεοῦ κληθέντα τυραννίδι βραχίονος ἁμαρτωλοῦ παραγκωνισάμενος· κεφαλὴν δὲ ἡ αἵρεσις αἶρει, καὶ κατὰ τῆς ὀρθοδοξοῦσης πληθὺς τῶν Μεθοδίου μαθητῶν γαιριᾷ καὶ δὴ θορυβήσαντες καὶ τοῖς πιστοῖς ἐπαναστάντες, διὰ τί, φασίν, ἐπὶ τοῖς Μεθοδίου λόγοις τοῖς ὁδωδόοι καὶ νεκροῖς εὐνού-

στερον προσδιάκεισθε, ὁλλὰ μὴ τῷ ζῶντι ἀρχιεπισκόπῳ συν-
 ἴστασθε, καὶ ὁμολογεῖτε ἐκ Πατρὸς Υἱὸν γεννηθέντα καὶ
 ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον· οἱ δὲ διὰ Γορά-
 σδου καὶ Κλήμεντος ἔφασαν· ὅτι μὲν Μεθόδιος ἔτι ζῇ, ἐκ
 τοῦ κυρίου πάντως ἐμάθομεν, ποτὲ μὲν τὸν εἰς αὐτὸν
 πιστεύσαντα καὶ ἀποθάνη ζήσεσθαι φάσκοντος, ποτὲ δὲ
 διδάσκοντος τὸν Θεὸν τῇ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ὡς
 ζῶσιν ἀλλ' οὐ νεκροῖς ἐπιλέγεσθαι τί γοῦν ἀμαρτάνομεν,
 εἰ τὸν ἐν Θεῷ ζῶντα διδάσκαλον ἔχομεν, πνευματικῶς ἡμῖν
 συνόντα καὶ συλλαλοῦντα καὶ καθ' ὑμῶν συνεπιβρώνοντα;
 τὴν δὲ καινὴν ταύτην πίστιν ὑμῶν οὔτε ὑπὸ γραφῆς μαρ-
 τυρουμένην αἰασοῦν εὐρόντες οὔθ' ὑπὸ πατέρων ἁγίων
 συντεθειμένην, ὁκνοῦμεν ὑποβαλεῖν ἑαυτοὺς ἀναθέματι, τοῦ
 Παύλου διαρρήθην βεβώντος· εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ'
 ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· ἡμεῖς γὰρ Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ,
 ἐπεὶ καὶ Πνεῦμα ζωῆς καὶ ἀληθείας, ὃ ὁ Υἱὸς, καὶ νοῦν
 Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, ἐξ Υἱοῦ δὲ τοῦτο προερ-
 χόμενον οὔτε μεμαθήκαμεν οὔτε μαθησόμεθα, οὔτε τὴν πί-
 στιν ἀρνησόμεθα καὶ χεῖρονες ἀπίστων ἐσόμεθα, οὐ μὰ τὸν
 ἁγιασμόν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος, ἀλλ' ἐκ Πα-
 τρὸς μὲν προϊέναι τὸ Πνεῦμα καὶ εἶναι τούτου αἷτιον καὶ προ-
 βολέα τὸν τοῦ Υἱοῦ γεννήτορα πεπιστεύκαμεν· εἶναι δὲ καὶ
 τοῦ Υἱοῦ οἰκεῖον καὶ δι' αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τοῖς ἀξίοις ἐκά-
 στοτε· ἕτερον δὲ τὸ ἐκπορευέσθαι καὶ ἕτερον τὸ χορηγεῖσθαι
 τὸ μὲν γὰρ τοῦ πῶς εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκφαντορικόν, ὡς γὰρ
 ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα
 ἐκπορευτόν· τὸ δὲ χορηγεῖσθαι οὐ τὸ πῶς εἶναι δηλοῖ, ἀλλὰ
 πλουτισμὸν ἐνδείκνυται καὶ διάδοσιν. καὶ ἵνα παραδείγματί
 τιμὴ τὸν λόγον, ὡς ἐγχωρεῖ, φωτίσωμεν, ἐννόησόν μοι βα-
 σιλέα τινὰ πλοῦτον μάλα πολὺν ἐκ τῶν οἰκειῶν θησαυρῶν
 προβαλλόμενον, τοῦτον δὲ τὸν υἱὸν παραλαβόντα οἰκεῖόν τε
 αὐτοῦ ἔχειν καὶ διανέμειν τοῖς εὐαρεστοῦσιν αὐτῷ, βασιλεὺς
 ὁ Πατήρ, πλοῦτος, ὡς ἐν εἰκόνι φάναι, τὸ Πνεῦμα ἐκ
 τῶν τοῦ Πατρὸς ἀρρήτων θησαυρῶν προβληθέν, υἱὸς βα-
 σιλέως ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, οὐ τὸ Πνεῦμα, καὶ δι' οὐ χο-
 ρηγεῖται. ὁρᾶτε τὸ Πνεῦμα, πῶς ἡμεῖς οἶδαμεν, οὐ προερ-

χόμενον, δι' Υίου δὲ χορηγούμενον. εἰ δὲ τὸ ἐμφυσιῆσαι τὸν Υἱὸν τοῖς Ἀποστόλοις καὶ εἰπεῖν, λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, τοῦτό σε ταράττει, παχέως τοῖς εὐαγγελίοις ὠμίλησας· χάρισμα γὰρ τοῖς Ἀποστόλοις ἐν τῶν τοῦ Πνεύματος δέδωκε τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ὡς δηλοῖ τοῖς ἐξῆς· πνεύματα δὲ τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος καὶ τῷ Ἰησοῦ φίλον καλεῖν ἄλλ' οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τηνικαῦτα τοῖς μαθηταῖς ἐχαρίσατο· διῆλον δὲ, καὶ γὰρ, εἰ τότε τὸ Πνεῦμα δέδωκεν, ἢ περισσὴ λοιπὸν ἢ ἐν τῇ πεντηκοστῇ τούτου κάθοδος, ἢ ἄλλου πνεύματος, εἰ μὴ περισσὴ ποῖον οὖν τούτο; ὡς εἶχεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἁγίον προεβέβουσα φαίνεται. εἰ δὲ δύο εἶεν, ὁπότερον οὖν τούτων οὐχ ἅγιον; εἰ τοίνυν τὸ ἅγιον διὰ τοῦ ἐμφυσίματος, καὶ ὁ Κύριος δέδωκεν αὐτὸ ἐκεῖνο, ἄλλ' οὐχ ἐν πνευματικὸν χάρισμα, τὸ κατελθὼν ἐν τῇ πεντηκοστῇ διῆλον ὡς οὐχ ἅγιον. ἄλλ' εἰς κεφαλὰς ὑμῶν τὸ βλάσφημον τράποιτο. δύο δὲ ποιοῦντες ὑμεῖς ἀρχὰς, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ δὲ Πνεύματος τὸν Υἱόν, ἄλλην τινὰ μανίαν μανιχαϊκὴν μαίνεσθε. ἡμῖν δὲ εἰς μὲν Θεός, μία δὲ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀρχή, ὁ Πατήρ· τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατήρ, τοῦ δὲ Πνεύματος προβολεῖς· ὥσπερ οὖν καὶ εἰς ἥλιος ἀρχὴ τῆς τε ἀκτίνος καὶ τῆς λάμπσεως εἴτε θάλψεως. τῇ τοίνυν ἀκτίνι καὶ ἡ λάμψις σύνησσι εἴτε θάλψις, ὥσπερ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, καὶ τῆς ἀκτίνος ἡ λάμψις ἐστίν, ὥσπερ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἄμφω μέντοι ἐκ μιᾶς ἀρχῆς. καὶ ὥσπερ ἐν τῷ ὑποδείγματι διὰ τῆς ἀκτίνος ἡ λάμψις ἤτοι θάλψις τῷ σωματικῷ κόσμῳ δίδοται, οὕτω διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖται τῇ νοητῇ κτίσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πᾶσιν. εἰ μὲν ὡς Μανιχαῖοι τὸ κατὰ Θωμᾶν εὐαγγέλιον, οὕτως ὑμεῖς ἄλλο προενεγκεῖν ἔχετε τὴν τοιαύτην περὶ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν εἰσηγησάμενον, δεῖξατε τοῦτο κεκανονισμένον καὶ σιωπήσομεν, μᾶλλον δὲ καὶ ὡς εὐεργέτας τιμήσομεν. εἰ δὲ τέσσαρσι μὲν ἀρχαῖς ὁ τῆς ἐκκλησίας παραδείσος ἐκ μιᾶς πηγῆς χεομένας ποτίζεται, **Ματθαῖω, Μάρκῃ, Λουκᾷ καὶ Ἰωάννῃ**, οἶμαι, συνήκατε. ὁ δὲ πέμπτον εἰσάγων εὐαγγέλιον τρισκατάρατος Ἰωάννης δὲ ἡμῖν τὸν Υἱὸν παρεισάγει

τοῦτον τὸν υἱὸν τὸν ἀγαπῶντα τὸν πατέρα καὶ ὁ πατήρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν

λέγοντα τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται παύσασθε καθ' ἑαυτῶν πηγνύντες τὸ ξίφος ἐνστατικώτερον, παύσασθε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, τῷ μεγάλῳ εὐαγγελιστῇ, καὶ ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ εἰς ὃν εὐαγγέλιον πᾶν, μαχόμενοι καὶ χωρὶς τοῦ Πνεύματος τὰ περὶ τοῦ Πνεύματος δογματίζοντες, μᾶλλον δὲ τῷ ἐναντίῳ ὑποφθεγγόμενοι πνεύματι.

IX. Ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐνεγκόντες οἱ τοῦ Βιηκίου στασιῶται, τὰ ὧτα συσχόντες, καθάπερ οἱ Στέφανον πάλαι λιθοβολοῦντες τὸν τοῦ Λόγου γενναῖον μάρτυρα, καὶ τοῦτο μόνον καλῶς ποιοῦντες ὥς οὐκ ἄξιοι τούτων ἀκούειν, θορυβεῖν καὶ πάντα συγχεῖν ἐπεβάλλοντο, καὶ μικροῦ μὲν καὶ εἰς χεῖρας ἦλθον τοῖς ὀρθοδόξοις, τῇ γλώττῃ καταπονηθεῖσιν τὴν χεῖρα διδόντες σύμμαχον τέλος δ' οὖν ἀπαπηθῆσαντες ἐπὶ τὴν τελευταίαν ἦλθον καταφυγὴν αὐτῶν τὸν κοινοφθόν Σφεντόπλικον, καὶ διαβέλλουσι μὲν τοὺς ὀρθοδόξους ὥς κατώτερα φρονοῦντας, καὶ κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ κινηθησομένους ἂν, εἰ μὴ περὶ τὸ δόγμα τῇ ἀρχῇ τι συμφωνήσαιεν. τὸ γὰρ ἀντίδοξον καὶ ἀντίμαχον ὃ δὲ τοὺς τοῦ Μεθοδίου προσκαλεσάμενος, εἰ, φησὶ, τοῦτο τὸ σχίσμα ἐν ὑμῖν πολιτεύεται, καὶ καθ' ἑκάστην ἀλλήλοις πολεμῶς συμπλέκεσθε; οὐκ ἀδελφοὶ πάντες ἐστέ, οὐ τῆς χριστιανῶν μεριδος; διὰ τί οὖν μὴ συμφρονεῖτε ἀλλήλοις, μηδὲ τὴν ἑνωσιν ἐπισπεύδετε; οἱ δὲ, ὅσα στόματι Γοράσθῃ καὶ Κλήμεντι χρώμενοι, (οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῦ λόγου ἡγούμενοι) εἶδει μὲν περὶ τούτων, ἔφασαν, ὦ ἄρχον, μακροὺς ἡμᾶς ποιεῖσθαι τοὺς λόγους· οὐ γὰρ περὶ ἐλαχίστων οὐδὲ περὶ τὰ ἐλάχιστα ἡμῖν ὁ κίνδυνος ἵσταται, ἀλλὰ περὶ δόγματος μὲν ἐκκλησιαστικοῦ τοῦ περὶ τῆς μακαρίας Τριάδος, περὶ δὲ ψυχὴν, τὸ πάντων ἡμῖν οἰκειώτατον. ἐπεὶ δέ σοι τῶν γραφῶν ἀνομίλητον μακροτέρων λόγων ἢ βαθυτέρων ἀκούειν οὐ δίδωσιν, ἀπλοῦς ἡμῖν ὁ πρὸς τὴν σὴν ἐρώτησιν λόγος, ὅτι σχιζόμεθα μὲν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος μάχαιραν ἦλθε βαλεῖν καὶ διχάσαι τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος, καὶ τοῦ Δαβὶδ ἀκούομεν μισοῦντος τοὺς μισοῦντας τὸν Κύριον, λίαν δὲ τιμῶντος τοὺς φίλους Χριστοῦ· χριστιανούς δὲ οὐκ ἂν ποτε ἡμεῖς θείημεν τοὺς μὴ παραδεχο-

μένουσ τὸ εὐαγγέλιον. ἐκεῖ γὰρ τοῦ ἐνὸς τῆς Τριάδος, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐλπόντος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὗτοι φασὶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπεπορεύσθαι τὸ Πνεῦμα. καίτοι πάντως εἰ τοῦτ' ἦν, τί τὸ κωλύον τὸν Κύριον εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται; ἐν μὲν οὖν τοῦτο· τὸ δεύτερον δὲ ἢ ἐν Κωνσταντίνου πόλει δευτέρα τῶν ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀθροισθέντων ἀρχιερέων σύνοδος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεφάνητο, ἐπεὶ καὶ τούτου χάριν συνήθροιστο ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ πνευματομάχου Μακεδονίου ἐξέθετό τε πίστεως σύμβολον οὕκ ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τεθεσπισμένου, ἀλλ' ὅπερ ἐκείνη ἐνέλιπεν, οἷα δὴ μὴ κινήθέντων τότε τῶν περὶ τοῦ Πνεύματος ζητημάτων τοῦτο αὕτη ἀναπληροῦσα καὶ σωζουσα τὸ τῆς μητρὸς ἢ θυγάτηρ ὑστέρημα. ἰδωμεν οὖν ἐν τούτῳ τῷ σὺμβολῳ, ὃ καθ' ἑκάστην ἐπ' ἐκκλησίᾳ ἐκφωνεῖς, ὡς ἄρχον, καὶ σὺ ἐκ τῶν γραικικῶν βιβλίων μεταληφθέν, πότερον πιστεύειν εἰς Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογούμενον; πῶς τοίνυν συμφωνήσομεν τοῖς παρὰ τὸ εὐαγγέλιον φρονούσι καὶ τῇ μετὰ τοῦ Πνεύματος τῶν πατέρων ἐκθεσιν, ταῖς ἀπὸ γῆς φωνούσι κατὰ τὰς ἐγγαστριμύθους· τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; φησὶν ὁ Θεὸς Ἀπόστολος. εἰ μὲν οὖν μεταβαλεῦνται τὰς γνώμας καὶ μετὰ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν πατέρων στήσονται, ὡς ἀδελφοῖς προσδραμοῦμεν καὶ περιπλακησόμεθα καὶ περιπτυσόμεθα. εἰ δὲ τὸν ἕνα καθηγητὴν ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀποποιοῦμενοι ὀπίσω τῆς διανοίας αὐτῶν πορεύονται καὶ ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν ματαιοῦνται, σχολῇ γ' ἂν ἡμεῖς ὑπ' αὐτοῖς καθηγηταῖς τὸ περὶ τῆς Τριάδος δόγμα μαθεῖν θεξαίμεθα. ταῦτα ἢ περὶ τοῖς ὀρθοδόξοις πληθεὺς, προηγόροις Γοράσδω καὶ Κλήμεντι χρωμένοι. Ὁ δὲ ἄρχων μέλις μὲν συνῆκεν ὀλίγα τινὰ τῶν λεχθέντων, ἦν γὰρ παντάπασι γινῶναι τι τῶν θείων ἑλιθιώτατος, ἅμα μὲν ὡς ἀνηγμένος βαρβαρικώτερον καὶ συνόλωις ἐλεῖν ἀλογώτερον ἅμα δὲ καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ τῆς μιαιφάνης ἡδονῆς παρασεσλημένος, ὡς εἰρηται· πῶς γὰρ καὶ ἐμελ-

*Pneumato-
machia
in Alex.
pro Thoma
Jovin.
II, 64.*

λε τοῖς περὶ Τριάδος λόγοις ἐμβῆναι ἄνθρωπος, πάμπαν τοῦ τῆς σωφροσύνης ἀπέχων ἁγιασμοῦ, οὐ χωρὶς οὐδεὶς τὸν Κύριον ὁψεται; ὑπὸ δὲ τῶν αἵρετικῶν προβιβασθεὶς, ἦν γὰρ ὁλως αὐτοῖς προσκείμενος, τοιάνδε τοῖς ὀρθοδόξοις ἀπόφασιν δέδωκεν· ἐγὼ μὲν ἐμαυτῷ πολὺν τὸν ἰδιωτισμὸν σύνοιδα, καὶ ἀπλοῦς εἰμι τὰ δογματικά· καὶ τί γὰρ ἢ ἀγράμματος; τοῦ μέντοι χριστιανισμοῦ μεταποιοῦμαι τε καὶ μεταποιήσομαι· ἀμφιβολίας δὲ τοιαύτας, οἷας ἀνεγείρετε, λύειν οὐχ ἱκανὸς ἐγὼ διὰ λόγων οὐδὲ διακρίνειν ὀρθοδόξου ψευδοδιδάσκαλον. ὡς οὖν χριστιανὸς δικάσω ὑμῖν· ἀμέλει καὶ περὶ τούτου τοῦ δόγματος ἀποφαίνομαι ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποφαίνεσθαι εἴθισμαι· ὅς ἂν παριῶν πρῶτος ὁμώσειν, ὡς καλῶς καὶ ὀρθοδόξως πιστεύει, τοῦτον εἶναι τὸν κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν μηδὲν τι τοῦ ἀκριβοῦς περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενον, τούτῳ καὶ τὴν ἐκκλησίαν παραδώσω καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπιδώσω κατὰ τὸ εἶκός πρεσβυτέριον. οἱ τοίνυν Φράγγοι προθυμότερα περὶ τὸν ὄρκον διατεθέντες οὐδὲ τὸ τέλος τῆς τοῦ ἄρχοντος ἀναμείναντες ἀποφάσεως, ὤμοσαν καὶ ἔστησαν τὴν κακοδοξίαν αὐτῶν, ἀνοίτῳ κρίσει πέρας ἐπιθέντες κατάλληλον. παρὰ τοιούτοις κριταῖς ἢ αἵρεσις κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἐστεφανώσατο, καὶ πᾶσαν ἔσχεν ἐξουσίαν ἄγειν καὶ φέρειν τοὺς Χριστοῦ γνησίους δούλους καὶ τῆς πίστεως φύλακας. εἰ γάρ τις, φησὶ, φωραθεῖη μὴ πιστεύων κατὰ τὴν τῶν Φράγγων ἔκθεσιν, αὐτοῖς ἐκείνοις παραδοθήσεται χρησόμενοις ὅ τι καὶ βούλονται. τὰ ἐπὶ τούτοις τίς ἂν ἐκδιηγῆσαιτο λόγος, ὅσα κακία λαβομένη δυναστείας εἰργάσατο; πῦρ ἀτεχνῶς ἐν ὕλῃ πνεύματι ῥιπιζόμενον· οἱ μὲν ἡνάγκαζον συνθέσθαι τῇ πονηρῇ δόγματι, οἱ δὲ τὴν τῶν πατέρων πίστιν ὑπελογίζοντο· οἱ μὲν πάντα πράττειν, οἱ δὲ πάντα πάσχειν παρεσκευάζοντο· τοὺς μὲν ἀπανθρώπως ἠκίζοντο, τῶν δὲ τὰς οἰκείας διήρπαζον μὲν ὄντες ἀσεβεῖα πλεονεξίαν, ἄλλους γυμνοὺς ἐπ' ἀκανθῶν ἔσυρον, καὶ ταῦτα γέροντας ἄνδρας καὶ τοὺς δαβιτικοὺς ὄρους τῆς ἡλικίας ὑπερπήδησαντας. ὅσοι δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἦσαν νεώτεροι, τούτους δὲ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπώλουν οἱ τῆς Ἰουδα μοίρας

καὶ τῆς ἀγχόνης ἐπάξιον ὡς γὰρ ἐκείνος Χριστὸν, οὗ-
τως οὗτοι τοὺς Χριστοῦ δούλους, μᾶλλον δὲ φίλους, κατ'
αὐτὸν ἐκείνον εἰπεῖν, θαυμάσας δὲ φήσαιμι καὶ χριστούς,
τοῖς αἰ παραπετραίνουσιν ἀπεδίδωσαν. οὐκ ὀλίγοι δὲ πάν-
τως ἦσαν, ἀλλ' εἰς διακοσίους ἀπαριθμούμενοι καθ' ἃ δὴ
ποικηρήκαμεν, οἱ τοῦ βήματος.

XII. Ὅσοι δὲ διδασκάλων ἐπεῖχον τάξιν, οἷος δὴ Γο-
ράσδος ἐκεῖνος, οὗ πολλάκις ἐμνήσθημεν, ὃν ἐκ Μοράβου
γενόμενον καὶ ἄμφω τὰ γλώττα τὴν τε Σθλοβενικὴν ὄντα
καὶ τὴν γραικικὴν ἱκανώτατον ἢ μὲν ἀρετὴ Μεθοδίου τῷ
θρόνῳ δέδωκεν, ἢ δὲ τῶν αἰρετικῶν κακία τὸν θρόνον τῇ
στερήσει τοῦ ἀνδρὸς ἀπεκόσμησεν. καὶ μέντοι καὶ Κλήμης
πρεσβύτερος, ἀνὴρ λογιώτατος, καὶ Λαυρέντιος καὶ Ναοῦμ
καὶ Ἀγγελάριος, τούτους δὴ καὶ ἄλλους πλείους ὀνόμαστους
συνθηροδέτους φυλακαῖς εἶχον ἐγκλείσαντες, ἐν αἷς πᾶσα παρά-
κλησις ἀπηγόρευτο οὐ συγγενῶν, οὐ συγγνωστῶν θαυροῦντων
οὐδ' ὅπως οὖν τὴν προσέλευσιν ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοῖς τα-
πεινοῖς Κύριος, ὁ τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν ἰώμε-
νος, ὁ διὰ τῶν παρακλήσεων εὐφραίνων ψυχὴν ἀντιμετροῦ-
μένων τῷ πλήθει τῶν ὀδυνῶν παρεκάλεσε τοὺς ἁγίους,
ἐξαποστείλας αὐτοῖς τὴν ἐξ ἁγίου βοήθειαν. οἱ μὲν γὰρ καὶ
τῇ σιδήρῳ τῆς ἀλύσεως βαρυνόμενοι οὐδ' οὕτως ἤμελουν
τῆς προσευχῆς, ἀλλὰ τὰς τῆς τρίτης ὥρας ὥδ' ἀπάσαν-
τες, εἶτα καὶ τὸ τῶν ψαλμῶν ἐφύμνιον προσεπῆθον, δι'
οὗ τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὸ ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀπο-
στόλοις ἐπιπεμφθὲν ἐγκαινισθῆναι ἡμῖν εὐχόμεθα, Θεὸς δὲ
ἐπιβλέψας ἐπὶ τὴν γῆν ἐποίησεν αὐτὴν τρέμειν, καὶ σεισμὸς
μέγας ἐγένετο, ὥσπερ ἐν τοῖς δεσμοῖς ποτὲ Παύλου προσ-
ευχομένου, καὶ ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἤχος, καὶ αἱ ἀλύσεις ἐξέ-
πιπτον, καὶ οἱ τέως δέσμοι ἀνέτοι, μόνῳ τῷ τοῦ Χριστοῦ
πόθῳ ἀλύτῳ δεσμούμενοι. συνέσεισε μὲν οὖν τὴν γῆν ὁ
Θεὸς καὶ συνετάραξεν. ἐσεισθήσαν δ' ἄρα καὶ οἱ περὶ τὴν
πέδιν ἐκείνην, καὶ τῷ γεγονότι διαταράχθησαν, ὥστε
θανυμάζειν καὶ διαπορεῖσθαι, τί ποτ' ἄρ' ἡ θεοσημεία βου-
λουτο. ὡς δὲ πλησιάζουσι μὲν τῇ φυλακῇ, ἴδουσι δὲ τὸ
περὶ τοὺς ἁγίους γεγόμενον, καὶ ὡς τῶν ἀλύσεων ἐκτε-

λε τοῖς περὶ Τριάδος λόγοις ἐμβῆναι ἄνθρωπος, πάμπαν τοῦ τῆς σωφροσύνης ἀπέχων ἁγιασμοῦ, οὐ χωρὶς οὐδεὶς τὸν Κύριον ὁψεται; ὑπὸ δὲ τῶν αἵρετικῶν προβιβασθεὶς, ἦν γὰρ ὁ ὅλως αὐτοῖς προσκείμενος, τοιάνδε τοῖς ὀρθοδόξοις ἀπόφασιν δέδωκεν· ἐγὼ μὲν ἐμαυτῷ πολὺν τὸν ἰδιωτισμὸν σύνοιδα, καὶ ἀπλοῦς εἰμι τὰ δογματικά· καὶ τί γὰρ ἢ ἀγράμματος; τοῦ μέντοι χριστιανισμοῦ μεταποιοῦμαι τε καὶ μεταποιήσομαι ἀμφιβολίας δὲ τοιαύτας, οἷας ἀνεγείρετε, λύειν οὐχ ἱκανὸς ἐγὼ διὰ λόγων οὐδὲ διακρίνειν ὀρθοδόξου ψευδοδιδάσκαλον. ὥς οὖν χριστιανὸς δικάσω ὑμῖν· ἀμέλει καὶ περὶ τούτου τοῦ δόγματος ἀποφαίνομαι ὥς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποφαίνεσθαι εἴθισμαι ὅς ἂν παριῶν πρῶτος ὁμόσειεν, ὥς καλῶς καὶ ὀρθοδόξως πιστεύει, τοῦτον εἶναι τὸν κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν μηδὲν τι τοῦ ἀκριβοῦς περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενον, τούτῳ καὶ τὴν ἐκκλησίαν παραδώσω καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπιδώσω κατὰ τὸ εἶκός πρεσβυτέριον. οἱ τοίνυν Φράγγοι προθυμότατα περὶ τὸν ὄρκον διατεθέντες οὐδὲ τὸ τέλος τῆς τοῦ ἄρχοντος ἀναμείναντες ἀποφάσεως, ὥμοσαν καὶ ἔστησαν τὴν κακοδοξίαν αὐτῶν, ἀνοίτῳ κρίσει πέρας ἐπιθέντες κατὰλληλον. παρὰ τοιούτοις κριταῖς ἢ αἵρεσις κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἐστεφανώσατο, καὶ πᾶσαν ἔσχεν ἐξουσίαν ἄγειν καὶ φέρειν τοὺς Χριστοῦ γνησίους δούλους καὶ τῆς πίστεως φύλακας. εἰ γάρ τις, φησὶ, φωραθείη μὴ πιστεύων κατὰ τὴν τῶν Φράγγων ἔκθεσιν, αὐτοῖς ἐκείνοις παραδοθήσεται χρησόμενοις ὃ τι καὶ βούλονται. τὰ ἐπὶ τούτοις τίς ἂν ἐκδιηγῆσαιτο λόγος, ὅσα κακία λαβομένη δυναστείας εἰργάσατο; πῦρ ἀτεχνῶς ἐν ὕλῃ πνεύματι ῥιπιζόμενον· οἱ μὲν ἡνάγκαζον συνθέσθαι τῇ πονηρῇ δόγματι, οἱ δὲ τὴν τῶν πατέρων πίστιν ὑπελογίζοντο· οἱ μὲν πάντα πράττειν, οἱ δὲ πάντα πάσχειν παρεσκευάζοντο· τοὺς μὲν ἀπανθρώπως ἠκίζοντο, τῶν δὲ τὰς οἰκείας διήρπαζον μιγνύντες ἀσεβείᾳ πλεονεξίαν, ἄλλους γυμνοὺς ἐπ' ἀκανθῶν ἔσυρον, καὶ ταῦτα γέροντας ἄνδρας καὶ τοὺς δαβιτικοὺς ὄρους τῆς ἡλικίας ὑπερπήδησαντας. ὅσοι δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἦσαν νεώτεροι, τούτους δι' τοῖς Ἰουδαίοις ἐπώλουν οἱ τῆς Ἰουδα μοίρας

καὶ τῆς ἀγχόνης ἐπάξιον ὡς γὰρ ἐκεῖνος Χριστὸν, οὕτως οὗτοι τοὺς Χριστοῦ δούλους, μᾶλλον δὲ φίλους, κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον εἰπεῖν, θαρσύνοντας δὲ φήσασιν καὶ χριστούς, τοῖς αἰε παραπικραίνουσιν ἀπεδίδωσαν. οὐκ ὀλίγοι δὲ πάντως ἦσαν, ἀλλ' εἰς διακοσίους ἀπαριθμούμενοι καθ' ἃ δὴ ποιεῖν καμὲν, οἱ τοῦ βήματος.

XII. Ὅσοι δὲ διδασκάλων ἐπεῖχον τάξιν, οἷος δὴ Γορᾶσδος ἐκεῖνος, οὗ πολλάκις ἐμνήσθην, ὃν ἐκ Μοράβου γενόμενον καὶ ἄμφω τὰ γλώττα τὴν τε Σθλοβενικὴν ὄντα καὶ τὴν γραικικὴν ἱκανώτατον ἢ μὲν ἀρετῇ Μεθοδίου τῷ θρόνῳ δέδωκεν, ἢ δὲ τῶν αἰρετικῶν κακία τὸν θρόνον τῇ στερήσει τοῦ ἀνδρὸς ἀπεκόσμησεν. καὶ μέντοι καὶ Κλήμης πρεσβύτερος, ἀνὴρ λογιώτατος, καὶ Λαυρέντιος καὶ Ναοῦμ καὶ Ἀγγελάριος, τούτους δὴ καὶ ἄλλους πλείους ὀνομαστοὺς σιδηροδέτους φυλακαῖς εἶχον ἐγκλείσαντες, ἐν αἷς πᾶσα παράκλησις ἀπηγόρευτο οὐ συγγενῶν, οὐ συγγνωστῶν θαρρύνωντων οὐδ' ὅπως οὖν τὴν προσέλευσιν ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς Κύριος, ὁ τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν ἰώμενος, ὁ διὰ τῶν παρακλήσεων εὐφραίνων ψυχὴν ἀντιμετρούμενων τῷ πλήθει τῶν ὀδυνῶν παρεκάλει τοὺς ἀγίους, ἐξαποστείλας αὐτοῖς τὴν ἐξ ἀγίου βοήθειαν. οἱ μὲν γὰρ καὶ τῷ σιδήρῳ τῆς ἀλύσεως βαρυνόμενοι οὐδ' οὕτως ἡμέλουν τῆς προσευχῆς, ἀλλὰ τὰς τῆς τρίτης ὥρας ὥδας ὑπάσαντες, εἶτα καὶ τὸ τῶν ψαλμῶν ἐφύμνιον προσεπῆδον, δι' οὗ τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὸ ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀποστόλοις ἐπιπεμφθὲν ἐγκαινισθῆναι ἡμῖν εὐχόμεθα, Θεὸς δὲ ἐπιβλέψας ἐπὶ τὴν γῆν ἐποίησεν αὐτὴν τρέμειν, καὶ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, ὥσπερ ἐν τοῖς δεσμοῖς ποτὲ Παύλου προσευχομένου, καὶ ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἦχος, καὶ αἱ ἀλύσεις ἐξέπιπτον, καὶ οἱ τέως δέσμοι ἀνετοί, μόνῳ τῷ τοῦ Χριστοῦ πόθῳ ἀλύτῳ δεσμούμενοι. συνέσεισε μὲν οὖν τὴν γῆν ὁ Θεὸς καὶ συνετάραξεν. ἐσεισθήσαν δ' ἄρα καὶ οἱ περὶ τὴν πόλιν ἐκκίνη, καὶ τῷ γεγονότι διαταράχθησαν, ὥστε θαυμάζειν καὶ διαπορεῖσθαι, τί ποτ' ἄρ' ἡ θεοσημεία βουλοῖτο. ὡς δὲ πλησιάζουσιν μὲν τῇ φυλακῇ, ἴδουσιν δὲ τὸ περὶ τοὺς ἀγίους γενόμενον, καὶ ὡς τῶν ἀλύσεων ἐκπε-

σουσῶν ἐν ἀνέσει πάσῃ διήγον τὴν θείαν ἀκοντισθέντες, ὡς ὁ Δαβὶδ φησιν, ἀγαλλίασιν, θροναῖοι προσελθόντες, τῷ ἄρχοντι, τί τοῦτο; φάναι, μέχρι τίνος πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μαχόμεθα δύναμιν; μέχρι τίνος πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας οὐκ ἀναβλέπομεν; ἀλλ' ὀφθαλμοῦς ἔχομεν καὶ οὐ βλέπομεν, ὥτα καὶ οὐκ ἀκούομεν, οἶα τὰ παρὰ τῷ Δαβὶδ εἰδῶλα, εἰ βούλει δέ μοι, οἱ παρὰ τῷ Ἡσαΐα τὸ πνεῦμα λαβόντες τῆς κατανύξεως. οὐ συνήσομεν τὸ γενόμενον θαῦμα; οὐ τὴν θεοσημείαν δυσωπηησόμεθα; οὐ δεσμῶται μᾶλλον ἡμεῖς τῆς πρὸς τοὺς ἐκ τῶν δεσμῶν λυθέντας τιμῆς ἐσόμεθα; ἀλλ' ἡ τῶν αἰρετικῶν γλῶσσα τὸ θαῦμα διαβάλλειν πειράται πάλιν, ὥσπερ ἡ τῶν φαρισαίων τὰ τότε παρὰ τοῦ Κυρίου τελούμενα, καὶ γοητεῖται, φασὶ, καὶ μάγων τέχνηαι προφανεῖς ταῦτα, τρόπον ἕτερον τὸν Βεελζεβούλ τῇ καινότητι τοῦ ἔργου ἐπιγραφόμενοι οἱ τῆς ἐκείνου ἐνεργείας κατὰ πλεονεξίαν. εἴτα πάλιν, εἶδει γὰρ μὴ συνιέναι τὸν ἀσύνετον ἄρχοντα, ἀλύσεις τοὺς ἁγίους εἶχον τῶν προτέρων βαρύτεραι, καὶ κακώσεις ἐν τῇ φυλακῇ μᾶλλον ἢ πρότερον ἀπαράκλητοι, τρεῖς παρηλθόν ἡμέραι, καὶ πάλιν τὴν τῆς τρίτης ὥρας τελούντων προσειχήν ταῦτ' ἀνταρτάνει τοῖς ἐμπροσθεν· σιτισμὸς τε γὰρ μετ' ἵχου ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀλύσεις ἐκπίπτουσαι, καὶ πάλιν οἱ θεομάχοι, μηδὲν τῶν πραχθέντων τῷ ἄρχοντι ἐμφανίσαντες, ταῖς αὐταῖς κακώσεσι τοὺς ἁγίους ὑπέβαλον, ὧν αὐτοὶ πάντως ἦσαν ἀληθείας ψηφοφορούσης ἄξιοι· ἀλλ' ἀντιφιλοτιμεῖται Θεὸς ἐτέρωθεν ἐντεῦθεν τὸ πρᾶγμα τῆς κακουχίας, ἐκείθεν τὸ δόγμα τῆς εὐθυμίας. ἡμερῶν γὰρ δέκα διαγενομένων πάλιν ἐκ τρίτου ἀνατολῇ ἐξ ὕψους οἱ ἀθληταὶ ἐπεσκέφθησαν, καὶ οἱ ἀπηληγῆστες αἰρετικοὶ τῆς αὐτῆς αὐθιγῆς ἦσαν πωρώσεως, καὶ τὸ διεστραμμένον οὐ κατευθύνετο, καὶ οὐκ ἐπεκοσμεῖτο τὸ τῆς γνώμης αὐτῶν περὶ τὴν τοῦ καλοῦ γνώσιν ὑστέρημα. μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων τοῖς ἁγίοις προσέδθηκαν. ὡς γὰρ πρὸς τὸ πράττειν τὰ κατὰ γνώμην αὐτῶν παρὰ τοῦ ἄρχοντος ἐδέξαντο τὸ ἐνδόξιμον, ἐξάγουσι μὲν τῆς φυλακῆς, αἰκίζονται δὲ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων πληγαῖς, ὃ δὲ λέγεται, μήτε τῆς πολιᾶς μήτε τῆς ἀσθενείας, ἣν ἡ πολλὴ κάκωσις ἐπήγαγε τοῖς τῶν ἁγίων σώμασι, φειδῶ θέμενοι

ΧΗΙ. Οὐκ ἦδει δὲ ἄρα τούτων οὐδέν ὁ τοῖς αἰρετικοῖς ἐκεῖνος δουλεύων ἄρχων· ἔτυχε γὰρ ἀπὼν, ὡς εἰ γε παρῆν, οἷον ἂν τοιαῦτα τοῖς ὁμολογηταῖς τῆς ἀληθείας ἐναπεδείξαντο, καὶ γὰρ μυριάκις τοῖς Φράγγοις προσετίθετο, τὴν γε τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀρετὴν ἐδυσσωπείτο, καὶ μάλιστα τοῦ Θεοῦ τὸ θαῦμα τρισεύσαντος, καίτοι ἡμιθριώδης ἦν, καὶ ἀμείλικτος. μετὰ δὲ τὰς ἀπανθρώπους ἐκείνας πληγὰς μηδὲ τροφῆς μεταλαβεῖν τοὺς ἁγίους παραχωρήσαντες, οἷδὲ γὰρ εἶων οὐδένα τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις, μᾶλλον δὲ χριστοῖς, προσρίπτειν οὐδὲ ἄρτου κλασμάτιον, ἀλλὰ στρατιώταις ἀπάγειν ἄλλον ἀλλαχοῦ τῶν παρὰ τοῦ Ἰστροῦ μερῶν παρέδωκαν, τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἀειφυγίαν τῶν οὐρανοπολιτῶν καταψηφισάμενοι. παραλαβόντες οὖν τοὺς ἁγίους οἱ στρατιῶται ἄνθρωποι βάρβαροι, Νεμιτσοὶ γὰρ, καὶ φῦσι μὲν τὸ ἀνήμερον ἔχοντες, προσλαβόντες δὲ τοῦτο καὶ ἐπιτάγματι, ἐξάγουσι μὲν τῆς πόλεως, ἀποδύσαντες δὲ γυμνοὺς ἔσθιοι. καὶ δύο ταῦτα δι' ἐνὸς κατειργάζοντο· τὸ τε ἄσχημον καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἀέρος αἰετοῖς παριστρίοις μέρεσι παγετώδους ἐπικειμένου κόκωσιν. ἀλλὰ διὴ καὶ τὰ ξίφη τοῖς τραχήλοις ἐκείνων ἐπικατῆγον ὡς πληξόντες, καὶ τὰ δόρατα τοῖς πλευροῖς ἐπέφερον ὡς βαπτίζοντες, ἵνα μὴ μόνον ἓνα θάνατον θάνοιεν, ἀλλὰ τοσαντάκις, ὡσάκις ἐλπίζοιεν, καὶ τοῦτο τοῖς στρατιώταις παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐνταλθέν. ἐπεὶ δὲ τῆς πόλεως ἀπείχον πολὺ, ἀφέντες αὐτοὺς οἱ ἀπάγοντες τῆς ἐπὶ τὴν πόλιν αὐθις ὁδοῦ εἶχοντο.

XIV. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁμολογηταί, μαθόντες τοῦ Κυρίου τοῖς διωκομένοις ἐκ ταύτης τῆς πόλεως εἰς τὴν ἑτέραν φεύγειν κελεύοντος, Βουλγαρίαν ἐπόθουν, Βουλγαρίαν περινόουν· Βουλγαρία τούτοις δοῦναι ἄνεσιν ἐπηλπίζετο. οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ ταύτην, εἰ μὴ τὴν ὁδὸν διακλέπτοιεν, ἀπεγίνωσκον, ὅθεν καὶ πάντας ὀφθαλμοὺς λανθάνειν ἐσπούδαζον, βρωμάτων, ἐνδυμάτων ἀποροῦντες. οὐκοῦν ἡναγκάσθησαν διὰ τὸ δέος ἀπ' ἀλλήλων διαιρεθῆναι, καὶ δι' ἄλλος ἀλλαχοῦ διεσπάρησαν. Θεῶ τοῦτο δόξαν, ἵνα καὶ πλείω μέρη τῷ κύκλῳ τοῦ εὐαγγελίου ἐμπεριλάβωσι.

XV. Κλήμης μέντοι Ναούμ σημπαράλαβὼν καὶ Ἀγγελλάριον τὴν πρὸς τὸν Ἰστρον φέρουσαν ὤδευε, καὶ κώμη τινὲ ἀπαντῶσι παρακλήσεως ἀξιόσποντες τὰ πεπονηκότα καὶ τροφῶν ἀπορία καὶ σκεπασμάτων σώματα, ζητήσαντες δὲ, τίς ἐν τῇ κώμῃ φιλόθεος καὶ φιλόξενος, καπὶ βίου σεμνότητι μαρτυρούμενος καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῦ Χριστοῦ εἰρήνης υἱὸς· ἐπειδὴ τοῦτον εὗρον, τοῦτοι ἐπεξενώθησαν. τῷ δὲ ἦν παῖς καὶ μονογενὴς καὶ καλὸς καὶ ἡλικίας ἔχων ἀνθηρῶς· ἅμα τε οὖν εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν οἱ ξένοι, καὶ ὁ υἱὸς ἐξῆλθε τοῦ βίου, ἐκεῖνος ὁ περικαλλής, ὁ μόνος ὀφθαλμὸς τῷ πατρὶ, τὸ τοῦ γένους ἔργος τὸ εὐθαλέστατον. τί παθεῖν οἴεσθε τὸν πατέρα, τί δὲ οὐκ εἰπεῖν τοσοῦτον πένθος ἐπὶ τῷ ποδὶ τῶν ξένων ἐλευινῶς διστυχήσαντα; καλὰ γε ταῦτα τῆς φιλοξενίας μισθώματα ἐπὶ τούτῳ τὴν θύραν ὑμῖν ἀνέωξα, ἵνα μοι ὁ οἶκος ἀποκλεισθῇ, τὸν κληρονόμον ἀποβαλὼν; ἐπὶ τούτῳ δεξιὰν ὑμῖν ἐνέβαλον, ἵνα τὴν μόνην ἐμοὶ δεξιὰν ἀποβάλωμαι; ὡς πικρᾶς ταύτης ἡμέρας, ὅτε τῇ κώμῃ προσήλθετε, ὡς σκοτεινοῦ τούτου φωτὸς, ὁ πρὸς τὴν ἐμὴν οἰκίαν ὑμᾶς ὠδήγησε. τάχα γόνιτες ὑμεῖς καὶ τῷ μόνῳ Θεῷ ἐχθροὶ καὶ ταύτην ἔχω παρ' ἐκείνου τὴν δίκην, ὅτι τοὺς ἀπηχθημένους αὐτῷ τῆς ἐμῆς στέγης ἡξίωσα. πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἐδεξάμην εἰς τὴν οἰκίαν ἐκ τῶν παρόντων καρποφορῶν Θεῷ καὶ εἰσάγων τὸ κατὰ δύναμιν, ἀλλ' ἐπλήθυνέ μοι τὰ ἔνδον ὁ Κύριος, οὐχ ὑπερέρρεον ἀλλ' ἐπέρρεον, καὶ τὴν δαπάνην προσθήκην εὕρισκον, καὶ τὸ ἐπ' εὐλογίαις σπέρμα θέρους εὐλογημένον, πεπληθυσομένον γεώργιον. νῦν δὲ . . . ἀλλ' ὡς μοι φίλτατε παῖ, τὸ πάντων κτημάτων ἐμοὶ κάλλιστόν τε καὶ χαριέστατον, μᾶλλον δὲ καὶ σπλάγχνων τῶν ἐμῶν φίλτερον καὶ ζωῆς αὐτῆς ποθεινότερον, τῇ τῶν καταράτων τούτων ἐσφαγιάσθης εἰσόδῳ. τελχίνες ἀτεχνῶς οὗτοι, δαίμονες φόνιοι, θανάτοις παίδων ἐπιτεροπόμενοι· ἀλλ' οὐ γὰρ ἐκφεύξεσθε τὴν δίκην κὰν τὰ πάντα μαγεύσητε, χερσὶ δὲ πατρὸς ἐμπεσόντες υἱὸν πενθοῦντος δι' ὑμᾶς, υἱὸν καλὸν καὶ μονογενῆ, πάντων ὧν ἐργάσασθε τὴν ἀξίαν νῦν ἀποτίσετε. καὶ δὴ δεσμά

ἐπὶ τούτοις ἐκάλει καὶ κολαστήρια. οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ μὲν οὐχ ἦττον τοῦ πατρὸς ἔπασχον, καὶ τί γὰρ αἱ συμπαθεῖς ψυχαὶ καὶ φιλάνθρωποι, πλέον δὲ εἶχον καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι. τῇ δὲ πίστει θαρσύναντες, ἥ πάντα δυνατὰ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον καὶ τὰ ἀδύνατα, εἰς εὐχὴν μὲν τραπέσθαι διέγνωσαν, τοῦ δὲ πατρὸς τὸ φλεγμαῖνον τῆς ὀργῆς καταπύοντες ἡπίως καὶ τὸ σκληρὸν τοῦ δικαίου θυμοῦ μαλάσσοντες, ἡμεῖς, ἔφασαν, ὦ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, οὐτὲ γότης ἐσμεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς οὕτως ἔχουσι πάντα τὰ χεῖριστα ἐπαρώμεθα, Θεῷ δὲ λατρεύομεν τῷ ἀληθινῷ, ὃν εἶναι καὶ πυλωροῖς ἄδου φρικτὸν ἀκηκόαμέν τε καὶ πεπιστεύκαμεν, ὃς καὶ χειρὸς ἐπαφῇ καταπαλαίει τὸν θάνατον, καὶ φωνῇ μόνῃ τετραήμερῳ καὶ ὁδωδότη νεκρῷ τὴν ζωὴν ἐπιδίδωσιν· εἰ τοίνυν ἡμᾶς οἶε αἰτίους εἶναι θανάτου τῷ σὺ παιδί, θάρρει τὸ ἐφ' ἡμῖν, πεποίθαμεν γὰρ, ὅτι δι' ἡμᾶς αὐτῷ τὴν ζωὴν χαρίζεται Κύριος. καὶ δὴ τῷ παιδί ἐπευξάμενοι, ὦ καινοῦ θαύματος, ὦ τῆς ἀειλαμπούσης σου χάριτος, σῶτερ Χριστέ, τῷ ποθοῦντι πατρὶ τὸν υἱὸν ζῶντα παρέστησαν. τί τοίνυν ὁ πατήρ; οἱ ἅγιοι, οἱ τοῦ Θεοῦ δοῦλοι, οἱ σωτήρες τῆς ἐμῆς οἰκίας, ἐκράνταξεν, οὐδ' ἐν τῷ καθεστηκότι ὦν ὑπὸ τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ παράβαχόν τι καὶ ἐξεστηκὸς κεκραγὼς, σύγγνωτέ μοι, πατέρες ὅσοι, σύγγνωτε, ἀγνόημα ἠγνόησα ἐφ' ὑμῖν, πάσης εὐθύνης ὑπέρτερον, ἀλλ' ἰδοὺ πάρεστιν ὑμῖν τὰ ἐμὰ, πάρειμι καὶ αὐτὸς ἡμῶν οἰκέτης ἐσόμενος, ἀπολαύσατε τῶν ἐμῶν, χρήσασθέ μοι ὅ τι καὶ βούλεσθε, μόνον ὀρώτην τὸν παῖδα, ὃν ὑμεῖς μοι νῦν ἐγεννήσατε.

XVI. Οἱ δὲ τὴν μὲν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς προσηγάμενοι, πρὸς δὲ τὴν προκειμένην ὁδὸν κατασπεύδοντες μόνοις ἐφοδίους τὴν δεξιῶσιν αὐτοῦ περιγράψαντες, τὴν πρὸς τὸν Ἰστρον ἄγουσαν ὥδευον, σὺν πολλῇ παραπεμφθέντες τιμῇ ὑπὸ τοῦ καταξιωθέντος ἐκείνου τοῦ θαύματος. ἐπεὶ δὲ κατὰ τὰς ὁχθὰς τοῦ Ἰστροῦ γενόμενοι ἐώρων τὸ ρεῦμα πολὺ καὶ ἄπορον, ξύλα τρία συνδήσαντες φιλύρας φλοιοῖ τῇ ἄνωθεν δυνάμει φρουρούμενοι τὸν ποταμὸν διεπέρασαν, καὶ κατακλυσμὸν αἰρέσεων φεύγοντες ξύλοις κατὰ θείαν

XV. Κλίμης μέντοι Ναοῦμ σημπαραλαβαὶν καὶ Ἀγγελλάριον τὴν πρὸς τὸν Ἰστρον φέρουσιν ὥδευε, καὶ κώμη τινὲ ἀπαντῶσι παρακλήσεως ἀξιόσποντες τὰ πεπονηκότα καὶ τροφῶν ἀπορία καὶ σκεπασμάτων σώματα. ζητήσαντες δὲ, τίς ἐν τῇ κώμῃ φιλόθεος καὶ φιλόξενος, καπὶ βίου σεμνότητι μαρτυρούμενος καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῦ Χριστοῦ εἰρήνης υἱὸς· ἐπειδὴ τοῦτον εὖρον, τοῦτον ἐπεξενώθησαν. τῷ δὲ ἦν παῖς καὶ μονογενὴς καὶ καλὸς καὶ ἡλικίας ἔχων ἀνθηρῶς ἅμα τε οὖν εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν οἱ ξένοι, καὶ ὁ υἱὸς ἐξῆλθε τοῦ βίου, ἐκεῖνος ὁ περικαλλής, ὁ μόνος ὀφθαλμὸς τῷ πατρὶ, τὸ τοῦ γένους ἔρκος τὸ εὐθαλέστατον. τί παθεῖν οἴεσθε τὸν πατέρα, τί δὲ οὐκ εἰπεῖν τοσοῦτον πένθος ἐπὶ τῷ ποδὶ τῶν ξένων ἐλευινῶς δυστυχήσαντα; καλὰ γε ταῦτα τῆς φιλοξενίας μισθώματα ἐπὶ τούτῳ τὴν θύραν ὑμῖν ἀνέψα, ἵνα μοι ὁ οἶκος ἀποκλεισθῇ, τὸν κληρονόμον ἀποβαλὼν; ἐπὶ τούτῳ δεξιὰν ὑμῖν ἐνέβαλον, ἵνα τὴν μόνην ἐμοὶ δεξιὰν ἀποβάλωμαι; ὡς πικρὰς ταύτης ἡμέρας, ὅτε τῇ κώμῃ προσήλθετε, ὡς σκοτεινοῦ τούτου φωτὸς, ὁ πρὸς τὴν ἐμὴν οἰκίαν ὑμᾶς ὠδήγησε. τάχα γόνιτες ὑμεῖς καὶ τῷ μόνῳ Θεῷ ἐχθροὶ καὶ ταύτην ἔχω παρ' ἐκείνου τὴν δίκην, ὅτι τοὺς ἀπηχθημένους αὐτῷ τῆς ἐμῆς στέγης ἡξίωσα. πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἐδεξάμην εἰς τὴν οἰκίαν ἐκ τῶν παρόντων καρποφορῶν Θεῷ καὶ εἰσάγων τὸ κατὰ δύναμιν, ἀλλ' ἐπλήθυνέ μοι τὰ ἐνδον ὁ Κύριος, οὐχ ὑπερέρρεον ἀλλ' ἐπέρρεον, καὶ τὴν δαπάνην προσθήκην εὕρισκον, καὶ τὸ ἐπ' εὐλογίας σπέρμα θέρους εὐλογημένον, πεπληθυσομένον γεώργιον. νῦν δὲ . . . ἀλλ' ὡς μοι φίλτατε παῖ, τὸ πάντων κτημάτων ἐμοὶ κάλλιστόν τε καὶ χαριέστατον, μᾶλλον δὲ καὶ σπλάγγνων τῶν ἐμῶν φίλτερον καὶ ζωῆς αὐτῆς ποθεινότερον, τῇ τῶν καταράτων τούτων ἐσφαγιάσθης εἰσόδῳ. τελχίνες ἀτεχνῶς οὗτοι, δαίμονες φόνιοι, θανάτοις παιδῶν ἐπιτεροῦμενοι ἀλλ' οὐ γὰρ ἐκφεύξεσθε τὴν δίκην κἂν τὰ πάντα μαγεύσητε, χερσὶ δὲ πατρὸς ἐμπεσόντες υἱὸν πενθοῦντος δι' ὑμᾶς, υἱὸν καλὸν καὶ μονογενῆ, πάντων ὧν εἰργάσασθε τὴν ἀξίαν νῦν ἀποτίσετε. καὶ δὴ δεσμά

ἐπὶ τούτοις ἐκάλει καὶ κολαστήρια. οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ μὲν οὐχ ἥττον τοῦ πατρὸς ἔπασχον, καὶ τί γὰρ αἱ συμπαθεῖς ψυχαὶ καὶ φιλάνθρωποι, πλεον δὲ εἶχον καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι. τῇ δὲ πίστει θαρρήσαντες, ἥ πάντα δυνατὰ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον καὶ τὰ ἀδύνατα, εἰς εὐχὴν μὲν τραπέσθαι διέγνωσαν, τοῦ δὲ πατρὸς τὸ φλεγμαῖνον τῆς ὀργῆς καταψῶντες ἡπίως καὶ τὸ σκληρὸν τοῦ δικαίου θυμοῦ μαλάσσοντες, ἡμεῖς, ἔφασαν, ὦ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, οὐτὲ γότηές ἐσμεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς οὕτως ἔχουσι πάντα τὰ χεῖριστα ἐπαρώμεθα, Θεῷ δὲ λατρεύομεν τῷ ἀληθινῷ, ὃν εἶναι καὶ πυλωροῖς ἄδου φρικτὸν ἀκηκόαμέν τε καὶ πεπιστεύκαμεν, ὃς καὶ χειρὸς ἐπαφῇ καταπαλαίει τὸν θάνατον, καὶ φωνῇ μόνῃ τετραήμερῳ καὶ ὁδωδότη νεκρῷ τὴν ζωὴν ἐπιδίδωσιν· εἰ τοίνυν ἡμᾶς οἶε αἰτίους εἶναι θανάτου τῷ σῷ παιδί, θάρρει τὸ ἐφ' ἡμῖν, πεποίθαμεν γὰρ, ὅτι δι' ἡμᾶς αὐτῷ τὴν ζωὴν χαρίζεται Κύριος. καὶ δὴ τῷ παιδί ἐπευξάμενοι, ὦ καινοῦ θαύματος, ὦ τῆς ἀειλαμπούσης σου χάριτος, σῶτερ Χριστέ, τῷ ποθοῦντι πατρὶ τὸν υἱὸν ζῶντα παρέστησαν. τί τοίνυν ὁ πατήρ; οἱ ἅγιοι, οἱ τοῦ Θεοῦ δοῦλοι, οἱ σωτῆρες τῆς ἐμῆς οἰκίας, ἐκράνναζεν, οὐδ' ἐν τῷ καθεστηκότι ὦν ὑπὸ τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ παράβαχχόν τι καὶ ἐξεστηκὸς κεκραγώς, σύγγνωτέ μοι, πατέρες ὅσοι, σύγγνωτε, ἀγνόημα ἠγνόησα ἐφ' ὑμῖν, πάσης εὐθύνης ὑπέρτερον, ἀλλ' ἰδοὺ πάρεστιν ὑμῖν τὰ ἐμὰ, πάρειμι καὶ αὐτὸς ὑμῶν οἰκέτης ἐσόμενος, ἀπολαύσατε τῶν ἐμῶν, χρήσασθέ μοι ὃ τι καὶ βούλεσθε, μόνον ὀρώην τὸν παῖδα, ὃν ὑμεῖς μοι νῦν ἐγεννήσατε.

XVI. Οἱ δὲ τὴν μὲν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς προσηγάμενοι, πρὸς δὲ τὴν προκειμένην ὁδὸν κατασπεύδοντες μόνοις ἐφοδίους τὴν δεξιῶσιν αὐτοῦ περιγράψαντες, τὴν πρὸς τὸν Ἰστρον ἄγουσαν ὥδευον, σὺν πολλῇ παραπεμφθέντες τιμῇ ὑπὸ τοῦ καταξιωθέντος ἐκείνου τοῦ θαύματος. ἐπεὶ δὲ κατὰ τὰς ὁχθας τοῦ Ἰστροῦ γενόμενοι ἐώρων τὸ ῥεῦμα πολὺ καὶ ἄπορον, ξύλα τρία συνδήσαντες φιλύρας φλοιῷ τῇ ἄνωθεν δυνάμει φροινρούμενοι τὸν ποταμὸν διεπέρασαν, καὶ κατακλυσμὸν αἰρέσεων φεύγοντες ξύλοις κατὰ θείαν

ἐπιφροσίνην ἐσώθησαν, καὶ τῇ Βελαγράδων (πόλις δὲ αὕτη τῶν περὶ Ἰστρον ἐπισημοτάτη) προσελθόντες Βοριτακάνῳ τῷ τότε φυλάσσοντι ταύτην ἐνεφανίσθησαν, καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς ἀπήγγειλαν μαθεῖν θέλοντι. ὥς δὲ ταῦτα μαθὼν ἐκείνος ἐννοίαν ἔλαβε τοῦ μεγάλους εἶναι τοὺς ἄνδρας καὶ Θεῷ πλησιάζοντας, δεῖν ἔχῃ πρὸς τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας Βορίσιν (οἵπερ αὐτὸς ὑποστράτηγος ἦν) ὑποστεῖλαι τοὺς ξένους· ἦδει γὰρ τὸν Βορίσιν διψῶντα τοιούτων ἀνδρῶν. ἐκ μακροῦ ἀναπαύσας οὖν αὐτοὺς, εἶτα τῷ ἄρχοντι δῶρον πολυτίμον ἔπεμψε, δηλώσας αὐτῷ τοιούτους εἶναι τούτους, οἷους αὐτὸς ἐπόθει πόθῳ σφοδρῷ. ἐπεὶ δὲ τῷ Βορίσῃ προσήλθον, ὑποδεχθέντες ἐντίμως, καὶ ὥς ἔδει τοὺς τὰ πάντα σεμνοὺς τε καὶ σεβασμίους, ἐπληρώτα τὸ κατ' αὐτούς. οἱ δὲ πάντα κατέλεγον ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μηδὲν ἐλλείποντες. ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ ἀρχὼν μεγάλως ἡγάριστησε τῷ Θεῷ, τοιούτους αὐτοῦ θεράποντας τῇ Βουλγαρίᾳ εὐεργέτας ἐπαποστεῖλαντι, διδασκάλους τε καὶ καταρτιστάς θωρησαμένῳ τῆς πίστεως, οὐ τοὺς τυχόντας ἄνδρας, ἀλλ' ὁμολογητάς τε καὶ μάρτυρας. σπολάς τε οἰκείας ἱερεῦσι δοὺς καὶ πάσῃ τιμῇ δεξιωσάμενος οἰκίσεις αὐτοῖς ἀπονεμηθῆναι προσέταξε τὰς τοῖς πρῶτοις τῶν αὐτοῦ φίλων ἀφωρισμένας, καὶ πᾶσαν αὐτοῖς τῶν χρεωδῶν δαψίλειαν περιποιήσατο, εὐ' ἐκείνος εἰδὼς, ὅτι τὸ περὶ μικρόν τι τῶν ἀναγκαίων τῷ σώματι τοῖς τῆς φροντίδος λογισμοῖς ἐπιστρέφεισθαι τῆς πρὸς Θεὸν σχολῆς ἀφαιρεῖται πάμπαν· εἶχε δὲ αὐτὸν ἔρως δριμύς τοῦ καθ' ἐκάστην τούτοις προσδιαλέγεσθαι καὶ παρ' αὐτῶν ἱστορίας ἀρχαίας καὶ βίους ἁγίων ἀναδιδάσκεσθαι καὶ τὰ τῶν γραφῶν διὰ στόματος αὐτῶν ἐπιλέγεσθαι. ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἦσαν περὶ αὐτὸν γένους τε ὄγκῳ καὶ πλούτου βάρει τῶν ἄλλων προέχοντες, καὶ οὗτοι δὴ τοῖς ἁγίοις προσφοιτῶντες ὡς παῖδες ἐς διδασκάλων ἡρώτων πάντα τὰ σωτηρίας ἐχόμενα, καὶ πηγῶν ἀντλούντες ἐκείνων τῶν ἀενάων αὐτοὶ τε ἔπινον καὶ τοῖς οἴκοις τοῦ γάματος μετεδίδοσαν, καὶ σφοδροὶ τοῖς ἁγίοις ἐνέκειντο, εἰ πως αὐτοὺς πείσαιεν ἕκαστος, τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἐπιβῆναι, ἁγιασμόν τὴν παρουσίαν τῶν διδασκάλων ἡγού-

μενοι, καὶ ὅπου ἂν ὦσιν οἱ τρεῖς οὗτοι οἱ τὰ πάντα καὶ ψυχὰς συνημμένοι καὶ σώματα, ἐκεῖ παρῆναι πιστεύοντες καὶ τὸν Κύριον. τοῖς ἁγίοις μέντοι τὸν ὄχλον φεύγουσιν, ἅμα δὲ καὶ τὸ θυμαῖρες τῷ ἄρχοντι τελεῖν σπεύδουσιν οὐκ ἐδόκει ταῖς οἰκίαις παρέχειν ἑαυτοὺς τῶν πολλῶν, εἰ μὴ ὁ Θεοφιλὴς ἐκεῖνος ἄρχων αὐτοῖς ἐπιτρέψειεν. ὅθεν καὶ τις Βουλγάρων Ἐχάτσης τὴν κλῆσιν, σαμψὴς τὸ ἀξίωμα τῷ ἄρχοντι προσελθὼν ἠξίωσεν εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν συμπα-
ραλαβεῖν τῷ ὀσῷ Ναοῦμ τὸν ἱερώτατον Κλήμεντα· καὶ ὅς, ἦν γὰρ πεχαρισμένος αὐτῷ ὁ τὴν αἰτησιν ποιούμενος, ἐτοί-
μως κατένευσε, καὶ μετὰ πάσης, ἔφη, τιμῆς τοὺς διδασκά-
λους ἐπόδεξαι, ἄχρῃς ἂν ἐπ' αὐτοῖς τελείως τὸ πρακτέον οἰκονομήσωμεν. ἀγιάζεται καὶ Τζασθλάβω τὸ οἶκημα τῇ ἐπιφοιτήσει Ἀγγελαρίου, καὶ τούτῳ γὰρ αἰτησαμένῳ τοῦ-
τον λαβεῖν τὸν διδάσκαλον ὁ ἄρχων τὴν χάριν δέδωκεν. ἀλλ' οὐκ ἐμελλεν ἄρα τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτου παρουσίας ἀπο-
λαῦσαι Τζασθλάβος ἐπὶ μακρόν· ζήσας γὰρ Ἀγγελάριος παρ' αὐτῷ χρόνον τινὰ χερσὶν ἁγίων ἀγγέλων οὐκ ἀηδῶς ἐναπέ-
ψυξε. Κλήμης δὲ καὶ Ναοῦμ παρὰ τῷ Ἐχάτῃ διήγον πά-
σης μὲν τιμῆς ἀξιούμενοι, μειζόνων δ' ἀξιοῦντες αὐτοὶ καὶ φιλοτιμοτέρων τῶν δωρεῶν, ὅσῳ τὰ πνευματικὰ σπείροντες τὰ σαρκικά τοῦ ἀνδρὸς ἐθέριζον.

XVII. Εἴτα, οὐ γὰρ ἀνίει πάντας κινῶν λογισμοὺς ὁ τοῦ Θεοῦ ὄντως ὑποστράτηγος Μιχαήλ, ὃν καὶ Βο-
ρίσιν ὁ λόγος φθάσας ὠνόμασεν, ὅπως ἅπασαν ὀσχο-
λίαν πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ ἔργον τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι παρα-
σκευάσει· Θεοῦ τὸν λογισμὸν τοῦτον ὑποβαλόντος αὐτῷ, διαρρεῖ μὲν τὴν Κουτμιτζιβίτζαν ἐκ τοῦ Κοτοκίου, προϊ-
στᾷ δὲ αὐτῆς Δοβετᾶν παραλύσας αὐτὸν τῆς διοικήσεως, παραδίδωσι δὲ τῷ Δοβετᾷ τὸν μακάριον Κλήμεντα, μᾶλλον δὲ τὸν Δοβετᾶν Κλήμεντι, ἣ τὸ γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἐκά-
τερον ἐκατέρῳ, τὸν μὲν ὡς τὰ πάντα ὑπῆκοον, τὸν δ' ὡς ὑπουργῷ τούτῳ πρὸς τὰ θελητέα χρησόμενον· διδάσκαλος γὰρ ὁ Κλήμης τῆς Κουτμιτζιβίτζας ἐπετέλλετο, προστάγματό τε κατὰ πάντων ἐφοῖτα τῶν ταύτην οἰκούντων τὴν χώραν φι-
λοτίμως τὸν Ἅγιον δέχεσθαι καὶ πᾶσαν τὴν ἀφθονίαν αὐτῇ

καὶ τῶν περισσῶν παρέχεσθαι δώροις τε δεξιοῦσθαι καὶ διὰ τῶν ὀρωμένων τῶν ταῖς ψυχαῖς ἐναποτεθειμένων τῆς ἀγάπης θησαυρῶν δημοσιεύειν πρὸς ἅπαντας, καὶ τὸ δυσωπητικώτερον, αὐτὸς ὁ Βορίσης τρεῖς οἴκους τῷ τρισμύκαρι Κλήμεντι τῶν τὴν πολυτέλειαν περισσῶν ἐν Διαβόλῃ προσηναθήμενος τοῦ γένους τῶν κομήτων ὄντας. ἀλλὰ δὴ καὶ κατ' Ἀχρίδα καὶ Γλαβενίτζαν ἀναπαύσεως τόπους αὐτῷ ἐχαρίσατο.

XVIII. Τὰ μὲν οὖν τοῦ ἄρχοντος τοιαῦτά τε καὶ τοσαῦτα καὶ οὕτως ἡ θανμασία ψυχὴ τὸν ἐπὶ Χριστῷ πόθον εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θεράποντα, καθ' ὅσον ἐνῆν, ἐκχέουσα καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς τιμίας ταύτης φιλοτιμίας ἀρχέτυπον προετίθετο· τὰ δὲ τοῦ Κλήμεντος οἶα; ἄρα ταῖς τιμαῖς χαυνωθείς καὶ ὑπὲρ ὃ ἦν ἑαυτὸν λογισάμενος εἴτα καὶ τρυφερώτερον ἐξῆσε, πάντα ἤδη κατωρθωκέναι οἰόμενος; ἄπαγε, ἀλλ' ὥσπερ μήπω μηδενὶ μηδὲ μικρὸν θεραπεύσας Χριστὸν ἀρχὴν τοῦ περὶ τὸν λόγον ἀγῶνος καὶ τῆς περὶ τὸ κήρυγμα σπουδῆς ταύτας δὴ τὰς τιμὰς κατεβάλλετο, καὶ ὅπως μὴ ψεύσῃ τὸν ἄρχοντα τῶν ἐπ' αὐτῷ ἐλπίδων, οὐδέποτε φροντίζων ἐνέλειπεν· ἀμέλει καὶ τὰς χώρας ταύτας, περὶ ὧν ἐμνήσθημεν, τοῖς ἔθνεσι τὸ τοῦ Θεοῦ σωτήριον μεγαλοφώνως κατήγγελλε, καὶ πᾶσι μὲν κοινῶς περὶ τε τῶν σωτηριωδῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν καὶ τῶν θείων δογμάτων διαλεγόμενος, καὶ πείθων ὥς καὶ βίος σεμνὸς χωρὶς δογμάτων ὑγιῶν νεκρὸς τῷ ὄντι καὶ ὀδωδῶς, καὶ δόγματα χωρὶς βίου πρὸς ζωὴν οὐκ εἰσάγουσιν· ὁ μὲν γὰρ εἰκέναι ποιεῖ τυφλῷ πόδας καὶ χεῖρας ἔχοντι, τὰ δὲ βλέποντι μὲν, χεῖρας δὲ καὶ πόδας ἡκρωτηριασμένῃ. ἔχων δὲ τινὰς ἐκλελεγμένους τῶν ἄλλων καθ' ἐκάστην ἐνορίαν οὐμενοῦν ὀλίγους, εἰς τρισχιλίους γὰρ καὶ πεντακοσίους ἡριθμοῦντο, τούτοις τὰ πλείω συνῆν, καὶ τὰς βαθυτέρας τῶν γραφῶν ἀνεκάλυπτεν, ἡμᾶς δὲ τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἀναξίους οἰκιοτέρους τῶν ἄλλων διὰ σπλάγχνα τῆς χρηστότητος ἐποιήσατο, καὶ πάντοτε συνῆμεν αὐτῷ πᾶσι παρακολουθοῦντες οἷς ἔπραττεν, οἷς ἔλεγεν, οἷς δι' ἀμφοτέρων ἐδίδασκεν· οὐκ εἶδομεν οὖν αὐτὸν ἰσχυροτάτα ποτέ, ἀλλ' ἡ παιδὰς ἐδίδασκε καὶ τούτους ποικίλως, τοῖς μὲν τὸν τῶν γραμμάτων χαρακτῆρα γνωρίζων, τοῖς δὲ τὸν τῶν γεγραμμένων νοῦν σαφῆ-

νίζων, ἄλλοις πρὸς τὸ γράφειν τὰς χεῖρας τυπῶν· καὶ οὐχ ἡμέρας μόνον ἀλλὰ δὴ καὶ νυκτὸς ἢ προσευχῇ ἑαυτὸν ἐδίδου, ἢ τῇ ἀναγνώσει προσεῖχεν, ἢ βίβλους ἔγραφεν, ἔστι δ' ὅτε καὶ δυσὶν ἔργοις κατὰ ταύτῃ ἐμερίζετο, γράφων καὶ τοῖς παισὶ τῶν μαθημάτων τι ὑψηγόμενος· τὴν γὰρ ἀρχίαν ἦδει πᾶν κακὸν διδάξασαν, ὡς ἡ πᾶν καλὸν διδάξασα σοφία διὰ τινος τῶν αὐτῆς ὑπηρετῶν ἀπεφθέγγετο. οὐκοῦν ἄριστοι πάντων οἱ τούτου μαθηταὶ καὶ βίῃ καὶ λόγῳ γεγόνασιν· ἔδει γὰρ τοὺς οὕτω μὲν καλῶς φυτευθέντας οὕτω δὲ καὶ ἐπιμελῶς ποτισθέντας καὶ ὑπὸ Θεοῦ αὐξηθῆναι· ἐκ τούτων ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους καὶ διακόνους καὶ πρεσβυτέρους τελεῖ· καθ' ἑκάστην δὲ ἐνορίαν τριακοσίοις μαθηταῖς εὐθυνεῖτο, χωρὶς τῶν μισθίων αὐτῶν μηδὲν τῷ ἄρχοντι συντελοῦσιν, ἀλλὰ Θεῷ στρατευομένοις καὶ τούτῳ τελεῖν τεταγμένοις μᾶλλον δὲ ἀποδιδόναι. καὶ ταῦτα Κλήμης δι' ὧν ἐπὶ ἐνιαυτῶν κατειργάσατο.

XIX. Ἦδη δὲ ὄγδοόν τε ἦν αὐτῷ τῆς διδασκαλίας ἔτος καὶ ὕστερον τῆς ζωῆς τῷ τοῦ Θεοῦ δούλῳ Μιχαὴλ τῷ Βορίσῃ τῷ ἡγιασμένῳ Βουλγαρίας ἄρχοντι· διαδέχεται δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ τούτου υἱὸς Βλαδίμηρος, τέταρτον δὲ ἔτος ἐπιβιούς τῇ ἀρχῇ ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο καὶ κληρονόμος πάντων ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Συμεὼν, ὃς καὶ βασιλεὺς πρῶτος ἀνεκηρύχθη Βουλγάρων· τοῦτον ἐγέννησεν ὁ Μιχαὴλ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ, χαρακτηῖρας ἀπαραιοίτους ἀποσώζοντα τῆς χρηστότητος, καὶ πᾶσι μὲν ἀπλοῦς καὶ ἀγαθὸς ἦν μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς πεμνότητες τρόπων ἐπαγγελλομένους, καὶ βίον χριστιανικωτάτην ἐμφάνειαν, πίστιν θερμὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ τῷ ζήλῳ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ κατησθίετο· καὶ τοίνυν τὸ τοῦ πατρὸς ὑπέρφημα ἀνεπλήρωσεν, ἐπαυξήσας τὸ θεῖον κήρυγμα καὶ ταῖς ἀπανταχοῦ δομηθείσαις ἐκκλησίαις ἐγκαταστήσας τὴν ὀρθοδοξίαν ἀσάλευτον, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ πλατεῖαν δεδωκὼς ὁδὸν καὶ ἀστενοχώρητον.

XX. Ἐπεὶ δὲ πολὺν ἡ φήμη τὸν Κλήμεντα ποιοῦσα καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης αἰεὶ καθιστῶσα μείζονα, καὶ εἰκότως τὸν ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενον, εἶλε καὶ τὸν

βασιλέα κατάκρας Συμεών, καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ διδασκάλου ἐραστὴν πεποίηκε. μετακαλεῖται μὲν ὁ βασιλεὺς τὸν Ἅγιον, εἰς λόγους δὲ αὐτῷ ἔρχεται, καὶ τρυγῆσας ἀγαθὸν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ προσχήματος, ἣν γὰρ τὸ εἶδος καὶ τοῖς ἐχθροῖς αἰδεσιμώτατος ὁ μακάριος, πολλὰ τὴν Βουλγάρων χώραν ἐπαινεῖν εἶχε καὶ τὴν οἰκίαν βασιλείαν μακαρίαν τιθέναι, ὅτι τοιοῦτο ἀγαθὸν παρὰ Θεοῦ δέδεκτο. μετὰ ταῦτα τοῖς συνετωτέροις τῶν περὶ αὐτὸν σκοπήσας, οἱ πάντες ὡς πατρὶ προσεῖχον τῷ Κλήμεντι τοῦτο μόνον ἀρέσκειν Θεῷ, ὃ τιμῶσι τοῦτον, πιστεύοντες, ἐπίσκοπος Ἀρεμβίτζας ἦτοι Βελίτζας προβάλλεται, καὶ οὕτω δὴ Βουλγάρῳ γλώσση πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται. ἐπεὶ δὲ τὸ ἔργον τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχείριστο, τὸ τῆς ἀξίας ὕψος ὑπόβαθρον τῆς πρὸς Θεὸν ὑψώσεως ἔθετο, καὶ τοῖς προτέροις κόποις πολλαπλασίως προσέθηκε.

XXI. Σολομὼν μὲν οὖν φησιν, ὡς ὁ προστιθεὶς γινῶσιν προστίθῃσιν ἄλγημα· Συμεὼν δὲ τῷ Κλήμεντι προστιθεὶς τιμὴν προσέθηκεν ἄλγημα· εὐρὼν γὰρ τὸν τῆς ἐνορίας ταύτης λαὸν παντάπασι θείου λόγου καὶ γραφῶν ἀνομίλητον, καὶ μηδὲν πεπαιδευμένον τῶν ἐκκλησίαν κοσμοῦντων καὶ λαὸν τασσόντων τῷ τῆς εὐταξίας καὶ κοσμιότητος πνεύματι, οὐκ ἐδίδου ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς οὐδὲ νυσταγμὸν τοῖς βλεφάροις, ἀλλὰ τροφήν καὶ τρυφήν τὴν περὶ τοῦ λαοῦ ἐποιεῖτο μέριμναν. καὶ αἰεὶ ἐδίδασκε καὶ αἰεὶ διέτασσε, τὴν ἄγνοιαν διορθούμενος, τὴν ἀκοσμίαν κοσμῶν, πᾶσι τὰ πάντα κατὰ τὴν ἐκάστου χρεῖαν γινόμενος, τῷ κλήρῳ τὰ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκοσμίαν καὶ ὅσα τῶν ψαλμωδιῶν τε καὶ εὐχῶν ὑφηγούμενος, ὥστε τελέσαι τοὺς τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ κληρικοὺς ἐν μηδενὶ μηδενὸς τῶν περιβοίτων ἀποφερομένους τὰ δεύτερα, μᾶλλον μὲν οὖν κατὰ πάντων ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐπαινετοῖς στεφομένους· τῷ λαῷ δὲ τὰς γνώμας στηρίζων, καπὶ τὴν πέτραν τῆς ὁρθῆς τῶν χριστιανῶν θρησκείας καὶ τὸ τῆς πίστεως αὐτοῖς κατασκευάζων στερέωμα· παντάπασι γὰρ ἦσαν ἀμαθέστατοι καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν κτηνωδέστατοι· τί δέ; λόγῳ μὲν οὕτως ἔτρεφε τῇ ἀληθινῇ ἄρτῳ, καὶ καρδίας ὄντως στηρίζοντι

οὐκ ἡμέλει δὲ τοῦ καὶ σωματικῶς τρέφειν ὅσοις τοιαύτης τροφῆς ἐπιδεεῖς εὗρισκεν· ἀλλ' οὕτως ἂν ἐξ ἡμισείας ἐμμείτο τὸν ἑαυτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ᾔδει μετὰ τῆς διδασκαλίας καὶ ἄρταις τοὺς ἀγνώμονας τρέφοντα διὸ καὶ πατὴρ μὲν ἦν ὀρφανὸν καὶ χηρῶν βοηθός, πάντα τρόπον αὐτῶν κηδόμενος, ἡ δὲ θύρα παντὶ ἀπλῶς ἀνέωκτο πένητι, καὶ ξένος ἐκτὸς οὐκ ἠὲλίζετο.

XXII. Σκοπὸν δὲ τοῦ βίου τὸν μέγαν ἐποιεῖτο Μεθόδιον, καὶ πρὸς ἐκείνον ἀπευθυνόμενος μὴ ἀποτυχεῖν ὑπείκετό τε καὶ ᾔσχετο, καὶ οἶόν τινα πύνακα σοφοῦ τὴν τέχνην ζωγράφου τὸν ἐκείνου βίον καὶ τὰς πράξεις τῆς οὐκείας ἀγωγῆς προστησάμενος ἑαυτὸν ἐζωγράφει πρὸς τοῦτον ἐπιμελῶς· τὸν γὰρ τούτου βίον ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐγίνωσκεν, οἷα ἐκ νέου ἔτι καὶ ἀπαλοῦ ἐκείνῳ παρηκολουθηκώς καὶ ὀφθαλμοῖς πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου παρεληφώς. συνιδὼν δὲ τὸ τοῦ λαοῦ παχὺ καὶ περὶ τὸ νοῆσαι γραφὰς ἀτεχνῶς δερμάτινον, καὶ ἱερεῖς δὲ πολλοὺς Βουλγάρους δυσξυνέτως ἔχοντας τῶν γραικικῶν ὧν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν μόνην ἐνεντρίβησαν γραμμῆμασι, κἀντεῦθεν κτηνώδεις ὄντας, ὡς μὴ ὄντος Βουλγάρων γλώσση πανηγυρικοῦ λόγου, ταῦτα τοίνυν συνεγνωκώς μηχανάται καὶ πρὸς τοῦτο, καὶ καθαιρεῖ τὸ τῆς ἀγνοίας τεῖχος τῷ μηχανήματι λόγους γὰρ συντεθεικώς εἰς πάσας τὰς ἐορτὰς ἀπλοῦς καὶ σαφεῖς καὶ μηδὲν βαθὺ μηδὲ περινενοημένον ἔχοντας, ἀλλ' οἷους μὴ διαφεύγειν μηδὲ τὸν ἡλιθιώτατον ἐν Βουλγάροις, διὰ τούτων τὰς τῶν ἀπλουστερῶν ψυχὰς ἐθρέψατο γάλακτι ποτίσας τοὺς μὴ δυναμένους στερεωτέραν τροφήν προσήκασθαι, καὶ Παῦλος ἄλλοις τοῖς Βουλγάροις Κορινθίους ἄλλος γενόμενος δι' αὐτῶν γὰρ τῶν τε Χριστοῦ καὶ ἐπὶ Χριστῷ τελουμένων ἐορτῶν ἔξεστι μαθεῖν τὰ μυστήρια καὶ τῆς πανάγνου Θεοτόκου ταῖς μνήμαις πολλάκις, ὡς ἴπτε, γινομέναις τοῦ ἔτους ἐγκώμια καὶ διηγῆσεις τῶν περὶ αὐτὴν θαυμασίων διὰ τῶν λόγων ἐκείνων ὁ Κλήμης πεφιλοτίμηται οὐδὲ τὸν Βαπτιστὴν εὐρίσκει ἀνεγκωμίαςτον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ θαυμαστάς εὐρέσεις μαθήσῃ, καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἐντεῦξῃ βίωσι καὶ περιόδοις, καὶ μαρτύρων

ἄθλοις περρωθήσῃ πρὸς τὸν ἐκείνους διὰ τοῦ αἵματος αὐ-
τοῦ προσλαβόμενον ποθεῖς καὶ πατέρων ὁσίων ἀγωγὴν, καὶ
ζηλωτὴς εἰ πολιτείας ἀσάρχου μικροῦ καὶ ἀναίμονος; εὐ-
ρήσεις ταύτην Βουλγάρῳ γλώσσει πονηθεῖσαν τῷ σοφῷ
Κλήμεντι φέρονται γὰρ ταῦτα πάντα παρὰ τοῖς φιλοπό-
νοις σωζόμενα, τοῦτο μὲν εἰς πολλοὺς τῶν ἀγίων συντεθει-
μένα, τοῦτο δ' εἰς τὴν πανάμωμον τοῦ Θεοῦ μητέρα ἱε-
τηρίοις, εὐχαριστηρίοις, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, πάντα τὰ τῆς
ἐκκλησίας, καὶ οἷς μνημαὶ Θεοῦ καὶ ἀγίων φαιδρύνονται,
καὶ ψυχὰι κατανύσσονται, Κλήμης τοῖς Βουλγάροις ἡμῖν
παρέδωκε.

XXIII. Ταῦτα δὲ καὶ τῷ μοναστηρίῳ αὐτοῦ ἀπέθετο,
ὃ ἐν Ἀχρίδι ἐδείματο ἔτι περιόντος τῷ βίῳ τοῦ μακαρι-
στοῦ Βορίσου, πρὶν ἢ πάντως τὴν τῆς Βελίτζας ἐπισκο-
πὴν ἀναδέξασθαι. ἐπεὶ γὰρ εἶδε τοῦτον τὸν ἄρχοντα πᾶ-
σαν τὴν ὑπ' αὐτῷ Βουλγαρίαν ἐπὶ καθολικοῖς νοαῖς πε-
ριζώσαντα καὶ οἷον τινα λυχνίαν ἐπτάφωτον ἀναλάμπαντα,
ἠθέλησεν καὶ αὐτὸς ἐν Ἀχρίδι οἰκεῖον δεῖμασθαι μοναστί-
ριον· τούτῳ δὲ καὶ ἑτέραν ἐκκλησίαν προσέθηκεν, ἣν ὕστε-
ρον ἀρχιεπισκοπῆς θρόνον ἔθεντο· καὶ οὕτως ἦσαν ἐν Ἀχρί-
δι τρεῖς ἐκκλησίαι, μία μὲν ἡ καθολικὴ, δύο δὲ τοῦ ἱεροῦ
Κλήμεντος, μεγέθει πολλῷ τῆς καθολικῆς βραχύτεραι,
σχήματι δὲ περιηγμένῳ καὶ κυκλοτερεῖ ταύτης ἐπιτερπέ-
στεραι· ἔσπευδε γὰρ διὰ πάντων τὴν τῶν Βουλγάρων περὶ
τὰ θεῖα ῥαθυμίαν ἐκκρούεσθαι, καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκο-
δομημάτων ἐφελκομένους συνάγεσθαι, καὶ ὅλως ἐξη-
μεροῦν τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν ἄγριον καὶ ἀτίθασον καὶ
περὶ θεογνωσίαν ἀπόκροτον· καὶ καινὸν οὐδέν, εἰ γνώμας
ἀνθρώπων μεταβαλεῖν ἠπείγετο πρὸς τὸ ἡμέρον καὶ ἀνθρώ-
πινον· ὅπου γε πάσῃ τῇ τῶν Βουλγάρων χώρα δένδρεσιν
ἄγριοις κομώσῃ καὶ καρπῶν ἡμέρων ἀποροῦσῃ καὶ τοῦτο
τὸ καλὸν ἐδωρήσατο, ἀπὸ τῆς τῶν Γραικῶν χώρας πᾶν
εἶδος ἡμέρων δένδρων μεταγαγὼν καὶ τοῖς ἐγκαντριμοῖς
καθημερώσας τὰ ἄγρια, ἵν' οἶμαι, καὶ διὰ τούτου παι-
δεύσῃ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, μεταποιεῖσθαι τοὺς χυ-
μοὺς τῆς χρηστότητος καὶ καρποφορεῖν Θεῷ τὴν ἐργασίαν

τοῦ Θείου θελήματος, ἣν ἐκεῖνος μόνην βρωῖμα πεποιήται. οὕτως ἄρα τῆς τῶν ψυχῶν ὠφελείας ἐγένετο, καὶ ὅπως τὴν ἐκκλησίαν Κυρίου παντοιοτρόπως πλατύνῃ, φροντίδα πεποιήτο, μηδενὸς ἐπιστρεφόμενος τῶν τοῦ σώματος, μηδὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιμίαν ἔχων ἑαυτῷ κατὰ τὸν Θεῖον ἀπόστολον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν ἵνα σωθῶσι κηδόμενος.

XXIV. Οὕτω δὲ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην ἔχοντι τοιῦτοι καὶ ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ὡς νιῷ ἀγαπῶντι, ἄρα μικρὰ τοῦ ἀνταγαπᾶσθαι παρ' ἐκείνου μαρτύρια; οὐμενοῦν ἀλλὰ δοῶσαι καὶ τοῦτον Θεὸς θαυματουργῷ χάριτι. καὶ πῶς, ἐντεῦθεν ἀκούοιτε ἄν. ἐπάνεισι μὲν ἐκ Γλαβενίτζας εἰς Ἀχρίδα Κλήμης ἅμα μὲν τοὺς τῆς χώρας ἐπισκεψόμενος, εἰ τὰς ψυχὰς εἶεν εὐρωπτοι, εἰ τῷ τοῦ Θεοῦ φόβῳ οἷά τιτι βακτηρία στηρίζοιτο, ἅμα δὲ καὶ κατὰ σχολὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ Θεῷ συνεσόμενος, οὗ τοῦ κάλλους ἐρῶν δυσφόρως εἶχεν ἄλλοσε ποι περιελκόμενος. παράλυτοι δὲ τινες δύο ὑπ' ὅσιν αὐτῷ πεσόντες ὁδεύοντι, ὧν ἄτερος πρὸς τῇ παρέσει καὶ τοῦ πασιν ἡδίστου φωτὸς ἐστέρητο, εἰς οἶκτον τὴν συμπαθεστάτην ψυχὴν ἐκίνησαν· ἀλλ' ὅσον πρὸς οἶκτον ἔτοιμος, τοσοῦτον καὶ πρὸς ταπεινοφροσύνην ἐπικληνής· μᾶλλον δὲ πλείων ἐκείνῳ τοῦ λαθεῖν θαυματουργοῦντα φροντίς ἢ τοῖς παραλύτοις ἐπιθυμία τοῦ τυχεῖν τῆς λάσεως. ταύτητοι καὶ περιβλεψάμενος κύκλῳ καὶ μηδένα ἐωρακῶς ἀνατείνει μὲν τὸ ὅμμα εἰς οὐρανοὺς, αἶρει δὲ χεῖρας ὁσίας εἰς προσευχὴν καὶ καθέλκει τὴν θεῖαν βοήθειαν, ἄπτεται χερσὶν ἐκείναις, αἷς τὴν εὐχὴν ἐπλήρου, τῶν παραλελυμένων σωμάτων, καὶ ἡ ἀφῇ σύσφιγξις αὐτοῦ ἐγένετο καὶ συνάρθρωσις. καὶ τοῦτο δὲ τὸ τοῦ Ἡσαίου, ἐκάτερος αὐτῶν ἀλλόμενος ἦν ὡς ἐλαφος πλήν ὅσον οὐ χωλὸς πρὶν μόνον καὶ μέλος ἐν πεπηρωμένος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅλος ἀκίνητος καὶ μηδὲν τῆς γῆς διαφέρων τι, ἐφ' ἧς κατέκειτο. τῷ δέ γε καὶ τυφλῷ ταχὺ ἀνέτειλεν ἱάμα, καὶ φῶς ἰδὼν φωνῇ μεγάλῃ τὸν Κύριον ἐμεγάλυνεν· ἀλλ' οὐκ ἔμελλεν ἄρα παντάπασιν ὀφθαλμοὺς λαθεῖν τὸ θαυματούργημα· ὥράθη γὰρ τῶν τιτι τοῦ Ἀγίου θεραπευταῖν, ὃν ἰδὼν μετὰ ταῦτα καὶ ἐκεῖνος, γνοὺς θεατὴν ὄντα ἀθέατον καὶ πρὸς τῇ κέλ-

λη κρυπτόμενος κατεσκήπτετο, ἐνεβριμίσατό τε ὡς πο-
νηρειομένῳ, καὶ σὺν ἀπειλῇ μὴ ἐξυπεῖν τινι τὸ γεγονός, ἄχρῃς
ἂν τῷ κόσμῳ Κλήμης ἐνδημοίη, παρήγγειλεν.

XXV. Ἦδη δὲ καὶ γῆρα καμφοῦς καὶ πόνοις ἐκδα-
παρηθεὶς ἔκρινε τὴν ἐπισκοπὴν παραιτήσασθαι, οὐχ ὡς
λειποτακτῶν οὐδὲ τῆς τάξεως ἐξιστάμενος, ἐν ᾗ τὰ Πνεύ-
μα τὸ ἅγιον αὐτὸν ἔθετο ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ
Θεοῦ, ἀλλὰ δι' εὐλάβειαν μακαριστῆν τε καὶ ἑνθεον· ἔδε-
δίει γάρ, μὴ τῇ αὐτοῦ ἀσθενείᾳ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ
καταλύοιτο. καὶ δὴ τῷ βασιλεῖ προσελθὼν, ἄχρῃ μὲν,
εἶπε, θεοσεβέστατε βασιλέων, ἀντείχέ μοι τὸ σῶμα πρὸς
πόνους καὶ φροντίδας ἐκκλησιαστικὰς βαρυτέρας οὐσας τῶν
πολιτικῶν, ὡς ἔγωγε πείθομαι, τὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
καταλιπεῖν, ἣν αὐτὸς ἐνεχείρισέ μοι τῷ σὺ κράτει χειρὶ χρη-
σάμενος, πάσαις ψήφοις ἐδόκει κατὰκριτον, καὶ οὐδὲ μι-
σθωτοῦ τὸ ἔργον ἐκείνῳ γὰρ τοῦ λύκου ἐπιόντος φεύγειν καὶ
ἀφίεναι τὰ πρόβατα σύνηθες, ἐμοὶ δὲ τίς ἀπολογία, μηδένα
λύκον ὁρῶντι τὴν ποιμνὴν καταλιπεῖν τοῦ Θεοῦ; οὐκοῦν
οἱδὲ κατέλιπον ἄχρῃ καὶ ἐς τόδε καιροῦ· ἐπεὶ δέ μοι καὶ
τὸ γῆρας ὁρᾷς ὅπως ἐπίκειται, καὶ τὸ τῶν πολλῶν κόπων
πλήθος τὸ πᾶν παρείλετο τῆς δυνάμεως, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας
μερίμνησον, καὶ τὸν δυνάμεως εὐ σωματικῆς πρὸς τῇ πνευ-
ματικῇ ἔχοντα καὶ νεαρώτερον τὰς ἐκκλησιαστικὰς φροντίδας
ἀναδεξόμενον τῷ τοῦ Κυρίου οἴκῳ ἐπίστησον. ταύτην μοι
τὴν τελευταίαν ἀξίωσιν πλήρωσον δός μοι τὰς ὀλίγας ταύ-
τας ἡμέρας ἐμαυτῷ προσλαλῆσαι καὶ τῷ Θεῷ, καλὸν μοι
πρὸς τοῦτο τὸ μοναστήριον οἰκητήριον, τὸν ἐν τούτῳ χάρι-
σαι θάνατον. τί γὰρ ἐμοὶ καὶ ταῖς φροντίσιν ἔτι κοινόν, σπι-
βαριτέρων δεομέναις μελῶν; εἰ δὲ πρὸς τὰς τῆς ἐκκλησίας
φροντίδας ἀδυνατῶ, τίνος ἄλλου χάριν τῆς ἀξίας ταύτης
μεταποιήσομαι; ἔργον γὰρ τὴν ἐπισκοπὴν Παῦλος ἐκάλεσεν,
ἧς ἀπέχειν προσῆκε τὸν τῷ ἔργῳ μὴ οἰκειότατον. μὴ δὲ θε-
λήσης τὴν ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι ἀνθήσασαν ὑπὲρ
τὰς πολλὰς, εἶτα ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μαραινομένην ἰδεῖν, ἀλλ'
ὅπερ εἶπον, τὸ κάλλος αὐτῇ δι' ἐτέρων ἀχμαιοτέρων συντή-
ρησον· κίνδυνος γὰρ οἱ μικρὸς διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθενείαν τὰ

πράγματα φθείρεσθαι. ὁ γοῦν βασιλεὺς τῇ καινῇ καταπλεγείς τοῦ ἀκούσματος, πλήττει γὰρ ἀπροσδοκίτως τὸ ἀθέλητον ἀκούμενον, τί ταῦτα, φάναι, Πάτερ λέγεις; πῶς ἀνασχοίμην ἐγὼ θρόνοις ἐκείνοις ἰδεῖν σοῦ ζῶντος ἄλλον ἐπικαθήμενον; πῶς τὴν ἐμὴν βασιλείαν τῶν σῶν ἀρχιερατικῶν εὐλογιῶν ἐρημώσασαι; ἀπαισίος οἰωνισμός μοι τῆς ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ καθαιρέσεως ἢ σὴ τοῦ θρόνου τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκατάλειψις. εἰ μὲν οὖν παραελύπηκά τι τὴν σὴν ὁσιότητα, ἐν ἀγνοίᾳ πλημμελίσας, ὡς ἔγωγε οὐδὲν ἐμαυτῷ πεπλημμεληκότι σύννοδα, καὶ δὴ φειδόμενος ἡμῶν ὡς πατὴρ οὐκ ἐκπομπεύειν ἐθέλεις τὴν ἐμὴν πρὸς σὲ παροινίαν, ἀλλὰ συσκιάζεις τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν τῇ τῆς ἀδυναμίας προσήματι. εἰπὲ, δέομαι, ἔτοιμος ὑπέχειν εὐθύνας ἐγὼ, καὶ ἰᾶσθαι τὸ τοῦ πατρὸς ὁ παῖς ἄλγημα· εἰ δὲ μηδὲν ἔχεις ἡμῖν ἐγκαλεῖν, τί λυπεῖν ἐθέλεις αὐτὸς τοὺς μηδὲν λυπήσαντας; οὐ τὸν κλῆρον ἔχεις αἰτιάσθαι ὡς ἀπειθῇ καὶ σκληραύχενᾳ, πάντας γὰρ διὰ τοῦ εὐαγγελίου γεννήσας σαντῷ καὶ τῷ Θεῷ ὑποτέθεικας, οὐχ ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς τάχα τῶν σῶν ἐνταλμάτων ἀφηνιάζοντας, οὐκ ἄλλο τι τῶν σῶν ἐπίσηγον. τί τοίνυν παῖδας ἕως τὴν σὴν ὀδυρομένους ἀνεύλογον ἀναχώρισιν; ἢ πείθου, Πάτερ, εἰ δὲ μὴ, τολμηρὸς ὁ λόγος, καὶ πάντα λέγῃς, οὐ πείσομαι, καὶ πάντα ποιῇς, οὐ καμφθήσομαι παραίτησις γὰρ, οἶμαι, μόνοις τοῖς ἀναξίοις ἀρμόδιος· σὺ δὲ πάσης ἀξίας ἐπέκεινα.

XXVI. Κάμπτεται τούτοις ὁ γέρων, καὶ οὐδὲν περαί-
τέρω περὶ παραίτησεως τοῖς πρὸς τὸν βασιλέα λόγοις προσ-
θεῖς ὑποστρέφει μὲν εἰς τὸ μοναστήριον, τὸν δὲ ἄνω Βα-
σιλέα τῇ αὐτοῦ σκοπῇ εὐρίσκει συντρέχοντα· ἅμα γὰρ τῇ
ὑποστροφῇ νόσῳ μὲν καταβάλλεται, προεγνωκῶς δὲ τὸν
θάνατον ἐξιτήριοι δῶρον ταῖς Βουλγάρων ἐκκλησίαις χα-
ρίζεται, καὶ τὸ λείπον τῷ τριωδίῳ προστίθῃσι, τὸ γὰρ ἀπὸ
τῆς καινῆς κυριακῆς ἄχρι τῆς πεντηκοστῆς ψαλλόμενον
τότε δὴ συνετέλεσε. καὶ τοι τεκμαίρεσθαι τοῖς ὀξυτέροις ἐν-
τεῦθεν ἐστὶ, τίς ἂν εἴη ἐρῶν μένος τὸ σῶμα, ὃς καὶ τῇ νόσῳ
τοῖς πόνοις ἑαυτὸν κατέτρυχεν. ἀλλὰ γὰρ ἦν ὄντως ὁ ἔσω
αὐτοῦ ἄνθρωπος τοσοῦτῳ μέτρῳ ἀνακαινούμενος, ὅσῳ περ

ὁ ἔξω ἐφθείρετο, καὶ κατὰ Παῦλον εἶχε λέγειν· ὅταν ἀποθηνῶ, τότε δυνατός εἰμι, τί ἐτι; διατίθεται, καὶ τοῦτο γὰρ κανονικὸν, περὶ τε τῶν βιβλίων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, καὶ τῆς ἁλλης αὐτοῦ περιουσίας, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ, ᾧ πάντα εἶχε, καὶ ὃν ἐπλοῖτει μόνον τὸν καλὸν μαργαρίτην ὁ σοφὸς ἔμπορος, ὀλίγα τῶν ὁσπρέων φροντίζων· καὶ τοίνυν πάντα διχῇ μερίσας τὴν μὲν ἡμίσειαν τῇ ἐπισκοπῇ, θατέραν δὲ μοῖραν τῇ μονῇ κατατέλλει, δείξας πάντως ἀντεῦθεν, ὅπως δεῖ καὶ κτᾶσθαι καὶ ὡς ἀμφοτέρω τῷ πρὸς Θεὸν νεύματι· ἐκεῖνος γὰρ τὴν τε κτῆσιν ἐκ πιστῶν ἀρχόντων καὶ βασιλέων ἔσχεν, οὓς οὐκ ἔδει πάντως ἀποψηχραίνειν τῇ παροράσει καὶ μάλιστα πεφυκότας βαρβαρικώτερον. ἔδειξε δὲ καὶ ὁ Κύριος, οἷς τὴν μυροφόρον ἐκείνην οὐ μόνον οὐ παρείδεν, ἀλλὰ καὶ προσεπέδεξάτο καὶ τῇ εὐαγγελίῳ ἐνέταξε. τὴν τε ἀπόκτησιν εὐαγγελικῶς καὶ κανονικῶς, καὶ ὡς οὐκ ἦν ἄλλως ἐπαινευότερον ἔθετο.

XXVII. Οὕτως οὖν βιώσας καὶ οὕτω κοσμήσας τὸν παρὰ Θεοῦ δοθέντα θρόνον αὐτῷ καὶ τέλος ἐπιθεὶς τῇ ἀρχῇ κατὰλληλον καὶ τὸν ὄροφον τῷ θεμελίῳ εὐφυνῶς πρέποντα πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε. τὸ δὲ θείον αὐτοῦ σῶμα, καὶ τῇ ψυχῇ τὴν τιμὴν ἰσοστάσιον, ὅσιον ὁσίως ὑμνολογηθῆναι τε καὶ τιμηθῆναι τῆς μὲν ἀξίας καταθεέστερον, τῆς δυνάμεως δ' οὖν ὅμως τῶν τιμώντων οὐκ ἐλλιπέστερον τῷ ἐν τῇ μονῇ μνημείῳ ἐνετέθη, ὅπερ αὐτὸς οἰκείαις χερσὶ κατασκεύασεν κατὰ τὸ δεξιὸν τοῦ προνάου μέρος, εἰκοστὴν ἐβδόμην τότε τοῦ λουλίου μηνὸς ἄγοντος, ἐν ἡμέραις Συμεὼν βασιλέως Βουλγαρίας, ἔπει ἐξακισχιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ.

XXVIII. Ἄλλ' ὁ με διέλαθεν, οὐ μακρὸν τῆς τῶν ἁγίων συμψυχίας τεκμήριον· πρὸ γὰρ τῆς αὐτοῦ τελευτῆς εἶδον ἐν ἵπνοις τινὲς τῶν αἰ τοῦ μαθητῶν Κύριλλον τε καὶ Μεθόδιον προσελθόντας τῷ μακαρίῳ καὶ τὴν τοῦ βίου ἔξοδον αὐτῷ προσημαίνοντας· ἀλλ' ὁ μὲν οὕτως ἄφ' ἡμῶν ἔδοξε γενέσθαι, καὶ τὸν βίον τοῦτον λιπεῖν, ἡ χάρις δὲ οὐκ ἀπέπηγ, ἀλλὰ καὶ ὁ χοῦς τοῦ διδασκάλου ἐτι καὶ νῦν εὐεργεσίας τελεῖ, πᾶν πάθος καὶ πᾶσαν νόσον ἰώμενος· μαρτυρεῖ τοῖς λεγομένοις ὁ ξηρὸς ἐκεῖνος χεῖρας καὶ πόδας, ὃς τῆς θείας τε-

λουμένης Ιερουργίας τῷ ναῷ προσελθὼν τὴν ἰασὶν εὗρατο. ἤγνοετο μὲν γὰρ τοῖς πολλοῖς, ὅστις εἶη καὶ ὅθεν· ὡς δὲ τῇ θεραπείᾳ τὴν εὐχαριστίαν προσετίθει, καὶ πολὺς ἦν τὴν ἐξομολόγησιν καὶ χεῖρας ἤρε τὰς ἰαθείας, καὶ ταῖς βοαῖς ὁκληρὸς ἦδη τοῖς τῷ ναῷ παρευρεθείσι καθίστατο, ἐρωτᾶται τὴν τῆς εὐχαριστίας αἰτίαν, καὶ πάντα καταλέγει. εἶναι μὲν τῆς Ἀχρίδας καὶ αὐτὸς, πολυετῇ δὲ τὴν ἐν τῇ νόσῳ ταύτῃ δυστυχεῖν κάκωσιν, ἀμηχανία γοῦν οὐδὲν ἤτετον ἢ τῇ νόσῳ κρατούμενος ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τὴν τοῦ ἁγίου τάφου προσκύνησιν, εἰ πως ὁ πάντα ἰσχύων ἐν Χριστῷ Κλήμης παράκλησις αὐτῷ γένοιτο. συρόμενος οὖν χειροῖ τε καὶ ποσὶ τῷ τοῦ Ὁσίου προσελθεῖν μνήματι, εἴτα ἐν ἐκστάσει γενέσθαι καὶ τινα γηραδὼν ἰδεῖν τῶν τριχῶν αὐτοῦ ἀψάμενον καὶ ἀναστῆναι διακελεύοντα, καὶ ἅμα τῷ λόγῳ κρότον τῷ σώματι ἐπιγίνεσθαι, οἷον συγχρονομένων ὁσπῶν, ἐφέκασαν δὲ ἄρα συναρθροῦσθαι τὰ μέλη καὶ ἀπλοῦσθαι τὰ νεῦρα πρὸς κίνησιν, εἴτα ἐν ἑαυτῷ γενόμενος ὑγιῆς εἶναι, οὐκ ἔτι χεῖρας ξηρὰς, οὐκ ἔτι πόδας ξηρὰς, οὐκ ἔτι πῆρωμα φύσεως, καὶ νῦν αἶρω χεῖρας πρὸς τὸν ταύτας ἐκτείναντα καὶ ἐπὶ τοὺς πόδας μου ἵσταμαι. ταῦτα εἶπεν ὁ πρῶτην ἐξηραμένος, πηγάζων ἐκ βαθύν καρδίας ἐξομολογήσεως ῥήματα, καὶ συμφωνοῦντας εἶχε τοὺς παρεστῶτας καὶ λόγοις εὐχαριστηρίοις τὸν Ὁσίον μεγαλύνοντας. καὶ τί με δεῖ τάδε καὶ τάδε καταριθμεῖσθαι; τίς ἀγνοεῖ, πόσοις μεν δαιμονῶσι, πόσοις δὲ ἄλλως κακουμένοις ἀπὸ λαγὴν τῶν ἐνοχλοῦντων κακῶν δεδώρηται, ἢ τῷ τάφῳ προσελθαῦσιν ἢ ἐπικαλεσαμένοις τὸ ὄνομα μόνον, καὶ τὴν πίστιν ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν, τὴν δραστήριον ὄντως διάκονον; διὰ τοῦτο καὶ πᾶσα Βουλγάρων ἡλικία τῆς τοῦ ἁγίου χάριτος ἀπολαύοντες οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην τὴν ἐπὶ τῇ τιμῇ σπουδὴν ἐπιδείκνυνται, ἕκαστος τὸ κατὰ δύναμιν συνάγοντες.

XXIX. Ἄλλ' ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, ἐφ' ἣ τὸ Πνεῦμα καθέδραν ἐπήξατο. ὦ φωστήρ οἱ χ ἡμέρας μόνης ἄρχων, οὐδὲ μόνης νυκτὸς. Ἄλλὰ καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας καταφωτίζων ἡμᾶς ταῖς χάρισιν, εἴτε πειρασμοῖς προσπαλαίοντες οἷόν τινα νύκτα τὸν τῶν πειρασμῶν ζόφον ἔχομεν, εἴτε ἀνέ-

σεως ἀπολαύοντες, ὅσπερ τινὶ φωτὶ φαεινόμεθα, ἐν ἀμφοτέροις γὰρ τοῖς καιροῖς τῶν σῶν χαρίτων καταξιούμεθα. ὦ σάλπιγξ, δι' ἧς ἡμῖν ἐσάλπισεν ὁ Παράκλητος, ὦ ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν τῶν σῶν προβάτων τὴν ἁγίαν ψυχὴν, καὶ διὰ πολλῶν ἰδρώτων καταρτίσας Θεῷ τὸ ποίμνιον, εἰς τόπον γλῶσσης κατασκηνώσας ἡμᾶς, τὰς διὰ τῆς σῆς γλώσσης ἐρμηνευθείσας γραφὰς καὶ ἐφ' ὕδατος ἀναπαύσεως ἐκθρέψας τοῦ Θείου βαπτίσματος, καὶ ἐπὶ τρίβους ὁδηγῆσας δικαιοσύνης, τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς. διὰ σοῦ γὰρ πᾶσα τῆς Βουλγαρίας χώρα Θεὸν ἐπέγνωσαν, τὰς ἐκκλησίας αὐτὸς τοῖς ὕμνοις καὶ ταῖς ψαλμωδίαις ἐπὶ κύνωσας, τὰς ἐορτὰς τοῖς ἀναγνώσμασι κατεφαίδρυνας, μονασταὶ διὰ σοῦ βίοις πατέρων ὁδηγοῦνται πρὸς ἄσκησιν, ἱερεῖς διὰ σοῦ τὸ κανονικῶς ζῆν παιδεύονται ὡς ἐπίγειε ἄγγελε καὶ οὐράνιε ἄνθρωπε, ὡς ἐλαία τῆς τῷ προφῆτῃ προορισθείσης μὴ λειπομένη μηδὲ μικρὸν, ὅτι καὶ μᾶλλον ὡς πλείονας υἱοὺς πιότητος προενέγκασα, ὡς τυφλῶν ὁδηγέ, ὅποτέραν τις λογίσαιτο τυφλότητά τε καὶ ὁδηγίαν, ὡς Κυρίῳ κατασκευάσας λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων, ὃν ἐν σοὶ ἔβλεπον ἄλλ' ἔτι καὶ ἔτι ἐποπτεύοις τὴν σὴν κληρονομίαν, πάντως πλείω καὶ μείζω νῦν λσχίεις ἢ πάλαι ὃν ἐν τῷ σώματι, καὶ τὴν πονηρὰν ἀπελαύνεις αἵρεσιν, ἢ τῷ σῷ ποιμνίῳ νόσος λοιμώδης παρεισεφθάρῃ, μετὰ τὴν σὴν πάντως ἐν Χριστῷ κοιμήσιν, μὴ διασπείρῃ καὶ διαφθείρῃ τὰ τῆς νομῆς πρόβατα, ἣν στήσας, ἅγιε ποιμὴν καὶ χρηστότατε, τηροῖς δὲ καὶ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἀπειράτους τοὺς σὰς τροφίμους ἡμᾶς, καὶ πάντοτε μὲν ἐφορῶν, μάλιστα δὲ νῦν, ὅτε θλίψις ἐγγὺς, ὅτε οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν, ὅτε σκυθικὴ μάχαρα Βουλγαρικῶν αἱμάτων ἐμέθυσεν, ὅτε χεῖρες ἀθέων τὰ θνησιμαῖα τῶν νέων τέκνων τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ ἐξέθεντο βρώματα, ἃς θραύσας τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑπὸ σοῦ θεραπευθέντος Θεοῦ, εἰρήνην τῇ σῷ λαῷ χαριζόμενος, ἵνα σοὶ καὶ τὰς ἐορτὰς ἰστώμεν ἐν πάσῃ ἀγαλλιάσει, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα διὰ σοῦ δοξάζοντες τὸν ἕνα Θεόν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A d d e n d a.

Pag. 15 lin. 32 post *χρώμενοι* pone X.
„ 16 „ 17 „ *πρεσβύτερον* „ XI.